YUKARI DİCLE HAVZASI TUNÇ VE DEMİR ÇAĞLARI KIRSAL YERLEŞİMLERİNDE NÜFUS HESABI ÜZERİNE BİR UYGULAMA

A PRACTICE ON POPULATION ESTIMATES OF BRONZE AND IRON AGE RURAL SETTLEMENTS IN THE UPPER TIGRIS REGION

Ayşe Tuba ÖKSE*

Makale Bilgisi
Başvuru: 19 Aralık 2015
Hakem Değerlendirmesi: 22 Aralık 2015
Kabul: 5 Şubat 2016

Article Info
Received: December 19, 2015
Peer Review: December 22, 2015
Accepted: February 5, 2016

Anahtar Kelimeler: Kırsal Nüfus, Tunç Çağı, Demir Çağı, Tarımcı Köy, Yayla Yerleşimi, Mevsimlik Barınak
Keywords: Rural population, Bronze Age, Iron Age, Farmer Village, Pasture, Seasonal Dwelling

ÖZET

Arkeolojik yerleşimlerde nüfusun hesaplanması nüfus hareketliliklerini, yaşam tarzını, sosyal, ekonomik ve siyasi tarihi canlandırmada kullanılan verilerden birisidir. Bu amaçla antropolojik veriler, buluntu yoğunluğu, besin kapasitesi, yerleşim boyutları, konut sayısı ve ortalama çekirdek aile nüfusu, kişi başına düşen kapalı yaşam alanı gibi farklı ölçütler temel alınarak arkeolojik, tarihi ve etnografik verilerin de ışığında geliştirilen nüfus tahmini yöntemleri kullanılmaktadır. Bu çalışmada etnolojik veriler üzerinden, Yukarı Dicle havzası kazılarında açığa çıkartılmış bazı Tunç ve Demir Çağı kırsal yerleşimleri üzerinde, uyumak için kullanılan alana göre nüfus hesaplama yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntemde kapalı ve açık kullanım alanlarının birbirine oranı ve kapalı mekanların işlev alanları belirlendikten sonra uyumak için kullanılabilecek mekanlara sığan döşek sayısı üzerinden, konutlarda kaç kişinin uyuyabileceği hesaplanmıştır. Bu hesaplama, halen kırsal alanda Anadolu'da kullanılan boyutlarda döşeklerde farklı yaş gruplarından kaç bireyin uyuyabileceğine ilişkin veriler doğrultusunda yapılmıştır. Tarımcı kırsal yerleşimlerin tek katlı konutlardan oluşan örnekleri ile iki katlı konutları bulunan örneğinde sonuçlar farklılaşmıştır. Kırsal yerleşimlerde kişi başına düşen kapalı konut alanının farklı yaşam tarzı süren topluluklarda yaklaşık benzeri sonuçlar verdiği, ancak, geçici barınaklarda bu alanın yarı yarıya düştüğü, yerleşimin toplam alanının kişi başına düşen oranının da hayvancılıkla geçinen topluluklarda, tarımcı toplulukların iki katı olduğu belirlenmiştir. Yüzey araştırmalarında ölçülen yerleşim boyutlarına göre kırsal nüfusun hesaplanması için öncelikle yerleşimcilerinin yaşam tarzının ve yapıların yoğunluğunun analiz edilmesi, hata payını azaltacaktır.

* Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, E-posta: tubaokse@yahoo.com

ABSTRACT

Estimating the population of archaeological sites provides data for reconstructing migrations, life style, and social, economic and political history. The methods used for estimating population base on anthropological data, nutrition capacity, settlement dimensions, number of dwellings and average members of nuclear families, as well as the indoor area per individual. These estimations are crosschecked with archaeological, historical and ethnographic data. This paper deals with the method for estimating population according to the analysis of sleeping area of the Bronze and Iron Age settlements uncovered in the Upper Tigris region. By this method, the proportion of the indoor and outdoor areas to each other, and the function analysis of indoor areas have been analyzed. According to the number of mattresses passing to indoor sleeping areas, the number of individuals that can sleep there has been estimated. The estimation bases on the dimensions of currently used mattresses in rural Anatolia, and the number of individuals that can sleep in them. The population of rural farming communities living in single storey houses differ with those living in double storey houses. Even though the area per individual seems to be close in rural settlements used either by farming or pastoral communities, the area estimated for temporary dwellings is the half of others. Moreover, for pastoral communities, the total settlement area per individual seems to have been double of those for farming communities. Thus, for estimating the population of settlements determined during surveys, primarily the life style of the inhabitants and the concentration rate of dwellings should be analysed, in order to minimize mistakes.

GİRİŞ

Arkeolojik araştırmaların en önemli sonuçlarından birisi, açığa çıkan yerleşim birimlerinde yaşamın nasıl geçtiğinin anlaşılmasıdır. Eski yerleşim alanlarında ele geçen malzemeden elde edilen veriler yerleşimlerin kullanıldığı tarih aralığı, kültürel özellikler ve yaşam tarzına ilişkin bilgiler sağlamaktadır. Eski toplumların nüfusu, toplumların yapısı ve hareketlerinin anlaşılması için önemli bir veri kaynağıdır. Demografik Arkeoloji olarak adlandırılan bu dalda, etnolojik veriler temel alınarak geliştirilen çeşitli yöntemler uygulanmıştır[1].

Nüfusun hesaplanması göç hareketlerini, yıkımları, refahı, yeni yerleşim kurma hareketlerini ortaya koymak için önemli hareket noktalarından biridir. Eski yerleşimlerin ekonomisinde veya yaşam tarzında görülebilecek değişimler, nüfusunun yoğunlaşması ya da seyrelmesi, hatta terk edilmesi gibi olguların analizi, o toplumun sosyal, ekonomik ve siyasi tarihinin çözümlenmesinde önemli hareket noktaları oluşturmaktadır.

Toplumların yaşam tarzlarının yanı sıra çevre koşulları ve ekonomik değişimler de bölgesel nüfusu etkilemektedir. Avcılık ve toplayıcılıkla geçinen toplulukların nüfus yoğunluğunu, çevrelerinde bulunan besin kaynaklarının miktarı etkilerken, besin üreten topluluklarda yoğunluğu belirleyen etkenler tarım arazilerinin kapladığı alan ve ticaret yolları üzerine kurulmuş olmalarıdır.

Bir bölgede nüfus azalırken başka bir bölgede artması ya da aynı bölgede bir dönemde nüfusun yoğun olmasına karşın, bunu izleyen dönemde azalması, toplulukların hangi yönlerde hareket etmiş olabileceklerinin belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Belirlenen bu nüfus hareketleri mevsimlik göç, iklim değişimine bağlı göç, siyasi nedenlerden kaynaklanan göç veya zorunlu göç ya da salgın hastalıklar, doğal afetler gibi nedenlere bağlı olarak gerçekleşmiş olabilecektir.

Bilimsel arkeoloji 20. yüzyıl ortalarından itibaren tapınak, saray gibi önemli yapılar ile eser niteliğindeki buluntular dışındaki bulguların tipoloji, tasnif ve istatistik yöntemleri ile halkın yaşam tarzı hakkında verilere ulaşma yöntemlerini geliştirmiş ve uygulamıştır[2]. Bu yöntemler farklı verileri temel almaktadır.

Antropolojik Veriler

Antropolojik verilere göre nüfus hesaplamaları için iskeletler üzerinde yapılan incelemelerden ortaya çıkan ortalama yaşam süresi, bebek ve çocuk ölümleri ve patolojik verilerden yola çıkılarak bu nüfusun ölüm nedenleri arasında kıtlık, salgın hastalık, yetersiz beslenme, sakatlanma, öldürülme gibi nedenlerin oranı tespit edilmektedir[3]. Buna karşın, mezarlık alanlarında açığa çıkan iskelet sayısının o yerleşimin nüfusunun hesaplanmasında kullanılması, henüz kazılmamış başka mezarlık alanları ve mezarların da olabileceği düşünüldüğünde, kesin sonuçlar vermeyecektir.

Buluntu Yoğunluğu

Yerleşimlerde kullanılan aletlerin yoğunluğundan yola çıkılarak yapılan hesaplamalardan, bir yerleşimdeki nüfusun hangi evrelerde arttığına ve hangi evrelerde azaldığına ilişkin sonuçlar elde edilmiştir[4].

Buna karşın, buluntu yoğunluğu, bunları kullanan nüfusun yoğunluğunu her zaman göstermeyecektir. Örneğin, bir mevsimlik konaklama alanında açığa çıkan barınaklarda daha az sayıda ve salt günlük besin hazırlama ve tüketimine yarayacak kaplara ait parçalar bulunmasına karşın, yıl boyunca kullanılan tarımcı yerleşimlerde depolama kapları ve günlük kullanım kapları yoğun olabilecektir. Geçici barınakları mevsimlik konaklama alanları olarak kullanan topluluklar sadece ihtiyacı kadar kap üretmekte ve kullandıkları aletleri diğer konaklama alanına götürmüş olduklarından, arkalarında sadece kullanımdan çıkan malzemeyi bırakmaktadırlar. Kullandıkları kapların basit biçimleri ve uzmanlık gerektirmeyen biçimlendirme yöntemi ile düşük pişme dereceleri göz önüne alındığında, bunları her hane ihtiyacına göre kendisi üretmiş olmalıdır. Arkeolojik araştırmalarda ele geçen tip malzeme, göçer toplulukların kalıntısı olarak değerlendirilmektedir[5]. Günümüzde de yaylalar terk edildikten sonra geriye kalan çöpler arasında işlevini tamamen yitirmiş atık malzeme kalmaktadır[6].

Besin Kapasitesi

Kişi başına 1.5 hektarlık tarım alanı gerektiği[7]. ölçüt alındığında, tarım alanı yüz ölçümüne göre nüfus hesaplaması yapılabilmektedir. Zagroslarda tarım alanı kullanımının, üretim ve tüketimin analizi temel alınarak, bir hektarda 100-150 kişinin yaşayabileceği sonucuna ulaşılmıştır[8].

Burada konu edilen, Salat Tepe'nin IIC:2 tabakasında açığa çıkan yerleşimin kıyısına kurulduğu Salat Çayının suladığı vadi boyundaki dolgunun ortalama 1200 ha alan kaplamasından yola çıkılarak, bunun yarısının nadasa

[1] Hassan 1978; Kolb 1985.
[2] Chamberlain 2006; Chamberlain 2009.
[3] Hoppa/Vaupel 2002.
[4] Hosfield 1999; Ashton/Lewis 2002.
[5] Parker 2001:174-177; Schachner 2003: 158.
[6] Polat 2013: 75-76.
[7] Adams 1981: 180.
[8] Sumner 1989.

bırakılması durumunda kalan 600 ha alanın kaç kişilik bir topluluk tarafından işlenebileceği ve bu arazinin ekonomisi kurgulanmıştır[9]. Yerleşimin çağdaşı dimtu çiftliklerine ilişkin Nuzi kazılarında açığa çıkan çivi yazılı arşivlerden elde edilen, 4-5 kişilik bir çekirdek ailenin yıllık ortalama 350 kg tahıl ihtiyacı olduğu, bir ha tarla için 31 kg arpa tohumu kullanıldığı ve arpa tarımının 1:5 oranında verim sağladığına ilişkin veriler kullanılmıştır. Buna göre bu tarım alanından 93000 kg arpa elde edilebileceği ve bu miktarın 265 çekirdek aileyi bir yıl boyunca besleyebileceği hesaplanmıştır. Buna karşın, toplam yerleşim alanının bu büyüklükte bir nüfusu barındıramayacağı, bu alanda ancak 50 çekirdek ailenin yaşayabileceği hesaplanarak bu tarımın ya daha az bir alanda gerçekleştirilmiş olabileceği ya da ürünün % 60 kadarının artı ürün olabileceği değerlendirilmiştir.

Tell en-Nasbeh Demir Çağı tabakasının nüfus hesaplamasında, bu tabakada açığa çıkan sarnıçların su kapasiteleri ölçülerek, bir bireyin günlük 2-3 litre su ihtiyacı olacağı üzerinden nüfus analizi yapılmıştır[10]. Bu makalede konu edilen, Salat Tepe'nin III döneminde açığa çıkan mevsimlik yerleşime ait çukur barınaklar ile tahıl depolama çukurlarının hacimleri hesaplanarak yapılan nüfus analizlerinde, bu çukurlarının her birinin yaklaşık 994-5300 kg arasında değişen miktarlarda tahıl depolamaya uygun olduğu belirlenmiştir[11]. Günümüzde erişkin bir bireyin yıllık tahıl tüketimi[12] göz önüne alındığında, 5300 kg arpanın yaklaşık 18-19 kişinin yıllık besini olabileceği hesaplanabilmektedir. Buna karşın depolama çukurlarının hangilerinin eşzamanlı kullanıldığı belirlenemeyeceğinden, bu verilerin nüfus hesaplamalarında kullanılmalarının doğru sonuç vermeyeceği düşünülmektedir.

Yerleşimin Kapladığı Alan

Yerleşim sistemleri üzerine yapılan analizlerde 2 hektardan küçük bir alanı kaplayan yerleşim birimleri küçük köy, mezra ya da yayla, 3-6 hektarlık alan kaplayan yerleşim birimleri köy, bunun üzerinde alan kaplayan merkezler ise küçük, orta ya da büyük kentler olarak sınıflanmaktadır[13]. Yüzey araştırmaları yoluyla tespit edilen yerleşim sistemlerinin nüfusunun hesaplanmasında yaygın olarak, bir hektarlık yerleşim alanında en çok 400 kişinin yaşayabileceği[14] veya 100-200 kişinin yaşayabileceği ölçütü kullanılmaktadır[15]. Bu ölçüt, bölgedeki yaşam tarzının 20. yüzyıla kadar değişmediği düşüncesinden yola çıkılarak ortaya konmuştur. Bu yöntemin güvenilirliği, yerleşimin konutlardan oluşan ve eşzamanlı kullanıldığı kesinleşen alanlarının belirlenmesi ile doğru orantılıdır. Buna karşın, yerleşim alanında konut dışı işlevleri dışında kullanılan ortak alanların da var olabileceği düşünüldüğünde, kişi başına düşmesi gereken yaşam alanı hesaplanarak varılan sonuçlar da dönemin gereksinimlerine uymayabilecektir. Bunun yanı sıra, çok dönemli yerleşimlerin her döneminde kullanılan alanlar ayrı ayrı hesaplanamayacağından, bu durumda nüfus hesabı riskli olacaktır.

Konut Sayısı ve Ortalama Çekirdek Aile Nüfusu

Bir çekirdek ailenin ortalama birey sayısını temel alan yöntemde, yerleşimde çığa çıkan konut sayısı ile çarpılarak hesaplanmaktadır[16]. Ugarit'in Geç Tunç çağı yerleşiminin nüfusu, bir çekirdek ailedeki ortalama birey sayısının tarihi ve etnolojik verilere dayanılarak 5-6 kişiden, ayrıca hizmetkarlar ile işçilerden oluşması temel alınarak hesaplanmıştır[17]. Bu örnekte, kentin % 72.5 kadarının konutlardan, bunun % 47.9 oranını (7.64 ha) kapalı yaşam alanlarının oluşturduğundan hareket edilerek, hektar başına en az 3.115, oda başına da en fazla 13.555 birey hesaplanmıştır. Her konutta ortalama beş kişilik bir ailenin yaşayabileceğinden yola çıkılarak yapılan hesaplamalar çeşitli kazı alanlarında uygulanmıştır. Demircihüyük nüfusu[18] ile Altınova'da Korucutepe D nüfusu da bu ölçüte göre hesaplanmıştır. Griffin[19], kazılan evlerin yüz ölçümlerinden hareket ederek tabakanın toplam nüfusunu hesaplamış, bu hesaba göre Altınova'daki diğer Erken Tunç Çağı yerleşim birimleri de yerleşimin boyutlarına göre oranlanarak ortalama 50-450 kişi arasında hesaplanmıştır[20].

Bu makalede konu edilen, Salat Tepe'nin IIC:2 tabakasında açığa çıkan yerleşimin iş gücü hesaplanırken de bu döneme ilişkin tarihi kaynaklardan edinilen bilgi doğrultusunda bir çekirdek ailenin ortalama altı kişiden oluştuğu temel alınmıştır[21]. Buna karşın, bu bölgede yapılan etnoğrafik araştırmalar, bir çekirdek ailenin bunun 2-3 katı bireyden oluştuğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle, nüfus analizlerinde ortalama çekirdek aile nüfusunun her dönem ve her bölge için farklı ölçütlere göre hesaplanması, gerçeğe daha yakın sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır.

[9] Ökse/Oybak Dönmez/Görmüş/Gürbüz/Özdeğer 2012.
[10] Zorn 1994: 42-44.
[11] Ökse/Görmüş/Oybak Dönmez/Silibolatlaz Baykara/Önen/Çetinkaya/Emanet/Bozkurt/Tağma/Cihangir/Solmaz Kuş (Baskıda).
[12] Yakar 2000: 176, 186, 191.
[13] Adams/Nissen 1972: 18.
[14] Frankfort 1950: 103.
[15] Adams/Nissen 1972: 123-124; Adams 1981: 180; Kramer 1980; 1982; Stone 1994: 244; Wilkinson 1994: 499, 503; 2003: 40.
[16] Schacht 1981: 124-125; Zorn 1994: 37.
[17] Garr 1987.
[18] Korfmann 1983: 216-218.
[19] van Loon 1980: 273-274.
[20] Dikkaya 2003: 57.
[21] Ökse/Oybak Dönmez/Görmüş/Gürbüz/Özdeğer 2012.

Tablo 1: Yerleşim Modelleri / *Settlement Models*				
Konut Tipi		Örnek Yerleşim	Yerleşim Tipi	
Kalıcı Konutlar	Tek katlı	Salat Tepe IIA:6-5, IIB:4	Sürekli yerleşim	Tarımcı
	Çift katlı	Salat Tepe IIC:2		
	Tek katlı	Kumru Tarlası	Mevsimlik yerleşim	Hayvancı
Geçici Çukur Barınaklar		Salat Tepe IIIB		

Kapalı Konut Alanı Yüz Ölçümü ve Kişi Başına Düşen Yaşam Alanı

Bir diğer yöntemde konutların yaşam alanı olarak kullanılan zemin yüz ölçümleri temel alınmıştır[22]. Bu yöntemde konutların adedi ve boyutları ile yerleşimin kapladığı toplam alan ve çevresindeki kullanım alanından hareket edilerek kişi başına düşen yaşam alanı hesaplanmıştır.

Neolitik Vinça kültüründeki yerleşimlerde nüfus hesaplanırken kişi başına 7 m² yaşam alanı düştüğü ön görülmüştür[23]. Etnoğrafik veriler ışığında, konutlanın kapalı alanlarının konut alanının onda biri olacağı esas alınarak kişi başına düşecek yaşam alanı 10 m² olarak hesaplanmıştır[24]. Buna karşın, Nippur kent nüfusu hesaplanırken, kişi başına 5.31 m²[25], Tell Nashef'de de kişi başına 8 m² kapalı alan gerektiğinden yola çıkılmıştır[26]. Bu hesaplamalar tamamen etnolojik verilere dayandırılmış, kırsal topluluklarda konutlarda kaç kişinin yaşadığı ve konutların kapladıkları alana ilişkin veriler hesaplanarak bu tip yerleşimlerde kişi başına düşen kapalı yaşam alanı hesaplanmıştır.

Barınakları arkeolojik kayıtlarda yeterince belirlenemeyen ve yaşamlarını daha çok dış mekanlarda geçiren avcı-toplayıcı grupların nüfus hesabında gerçekçi sonuçlar vermeyen[27] bu yöntemin kentsel yerleşimlerde kullanılabilirliği denenmiştir. Ugarit'te bir çekirdek ailede bulunan 5-6 birey sayısı temel alınarak hesaplanan bir hektar yerleşim alanında yaşayabilecek en az ve bir odada yaşayabilecek en fazla kişi sayısının ortalaması ile Narrol'un yöntemine göre yapılan nüfus hesabı birbirine yakın sonuçlar vermiştir[28]. Bunun yanı sıra, kentsel nüfusun hesaplanmasında, kentsel etkinliklerin yürütülebilmesi için kişi başına 150 m² alan düşmesi de ölçüt alınmaktadır[29].

[22] Wiessner 1974; Schacht 1981: 126-128; Brown 1987; Kramer 1982
[23] Porčić 2011.
[24] Naroll 1962; LeBlanc 1971.
[25] Stone 1981: 32.
[26] Zorn 1994: 41.
[27] Wiessner 1974.
[28] Garr 1987.
[29] Parla 2004: 251-252.

UYUMA ALANINA GÖRE NÜFUS HESAPLANMASI

Bu çalışmada, etnolojik verilerden yola çıkılarak, kapalı konut alanları üzerinden, uyumak için kullanılabilecek alanlar üzerinden nüfusun hesaplanması yöntemi tartışılmıştır. Yeni geliştirilen bu yöntem Ilısu Barajı ve HES Projesi kapsamında kazılan, Tunç ve Demir çağlarında kullanılmış iki kırsal yerleşim biriminde açığa çıkan tabakalarında uygulanmıştır (Şekil 1a).

Kazı alanlarından birisi olan Salat Tepe, Salat Çayının Dicle Nehriyle birleştiği noktanın 5 kilometre kuzeyinde, Kumru Tarlası ise Dicle nehrine akan bir derenin kenarında, Ilısu Barajı inşaat sahasında yer almaktadır. Salat Tepe'nin yaklaşık 0.2 ha alan kaplayan tepe üzerinde kazılan alan 900 m² ölçülmüştür, Kumru Tarlasında açığa çıkan yerleşim ortalama 0.25 ha alana yayılmıştır. Bunlar eşit şartlarda yaşayan topluluklarca MÖ 20-21. yüzyıllarda kullanılan bir tarımcı yerleşim (Salat Tepe IIA-B) ile MÖ 8.-7. yüzyıllarda kullanılmış bir kalıcı yayla (Kumru Tarlası) ve bir mevsimlik konaklama alanıdır (Salat Tepe IIIB) (Tablo 1). MÖ 17. yüzyıla tarihlenen bir diğer kırsal yerleşim modeli, hiyerarşik yerleşim şeması göstermektedir (Salat Tepe IIC). Bu değerlendirmelerde etnoğrafik veriler kullanılmış, hesaplamalar çivi yazılı kaynaklar ve Osmanlı Tahrir defterlerinden elde edilen bilgiler ile karşılaştırılmıştır.

Kazılan alanlarda konutlar arasında sokak, avlu gibi açık yaşam alanları olup olmadığı ve bu alanların kapalı alanlara oranı, kazılmamış alanlardaki nüfusun tahmini için temel oluşturabilecektir. Nüfusu hesaplanacak yerleşim biriminin kazılan bölümünde belirlenen kapalı ve açık yaşam alanlarının birbirine oranının hesaplanması, yerleşimin kalan kısmı için, kesin olmamakla birlikte, bir ölçüt oluşturabilecektir. Buna karşın, bir yerleşim alanının tamamının aynı oranda yerleşim alanı olarak kullanılma olasılığı düşük olduğundan, kazılmamış alanlarda kamu binaları ve geniş açık alanlar bulunabileceği düşünülerek hata payı göz önüne alınmalıdır.

Bu analizde beş aşamalı bir yöntem uygulanmıştır.

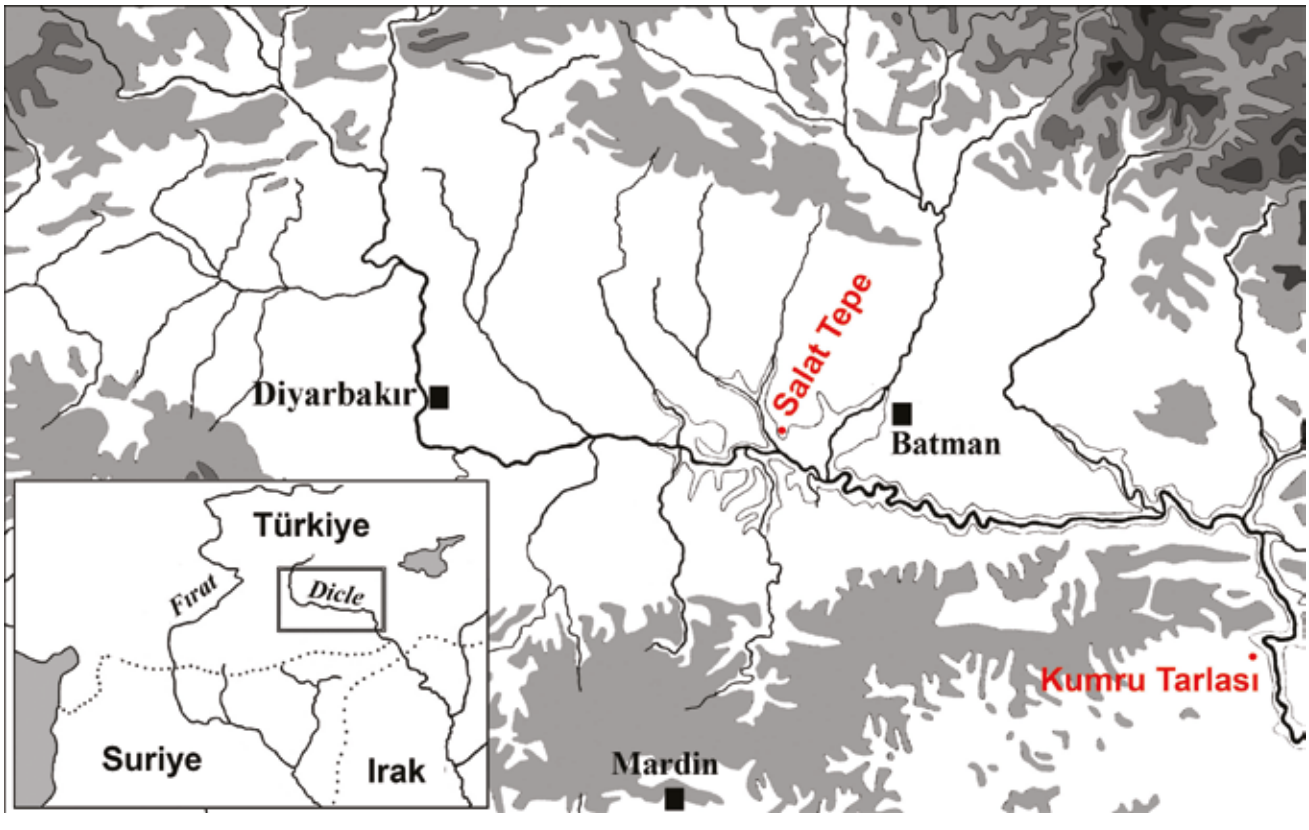
Birinci Aşama: Kapalı ve Açık Alanlarının Birbirine Oranı

Konutların birbirine bitişik ya da çok yakın yerleştirildiği bir yerleşimde kapalı alanların oranı yükselirken, aralarında geniş alanlar bırakılarak dağınık yerleştirilmiş konutlardan oluşan yerleşim birimlerinde açık alanların oranı daha yüksek olacaktır. Özellikle tarımcı kırsal yerleşimlerde konutlar birbirine yakın yerleştirilirken, hayvancılıkla geçinen topluluklarda konutların aralarında hayvanların barınabilmesi için alan bırakılmaktadır. Örneğin göçer ve yarı göçer yaşam tarzı süren topluluklar halen çadırlarını birbirinden mesafeli kurarak her ailenin sürüsünü kendi çadırına yakın geceletmektedir.

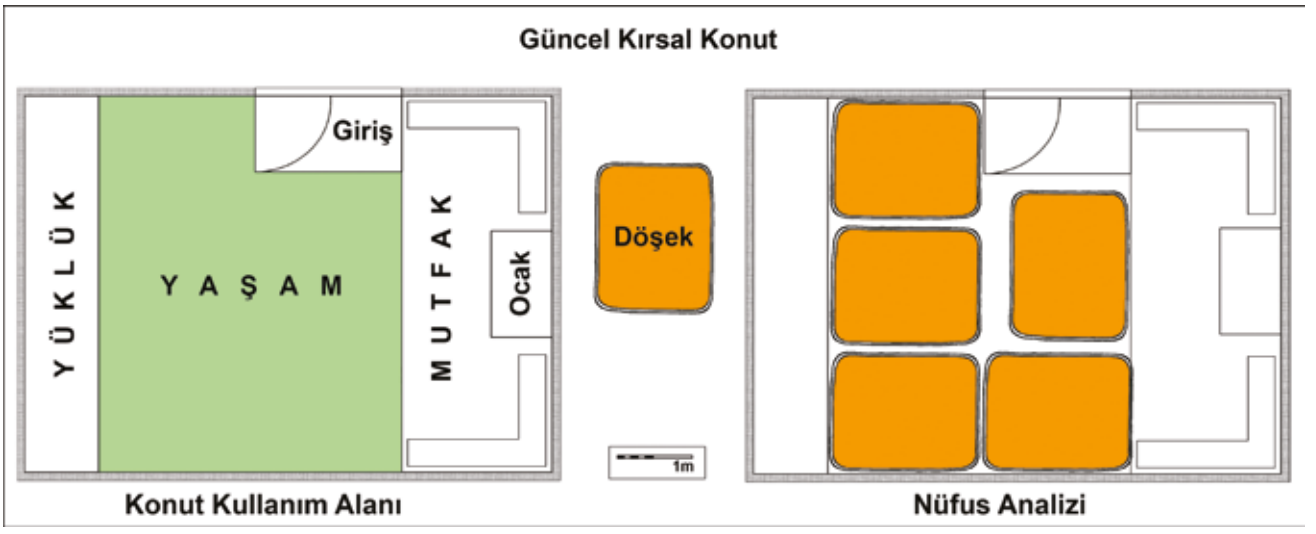
İkinci Aşama: Kapalı Mekânların İşlev Alanları

Kapalı mekânların nüfus analizlerinin yapılabilmesi için öncelikle konutun sınırlarının belirlenmesi gerekmektedir. Konutların birbirinden sokaklar veya avlular ve açık alanlarla ayrıldığı yerleşim şemalarında konut sınırlarının belirlenmesi mümkündür. Bu çalışmada ele alınan Erken Tunç Çağı sonu ve Orta Tunç Çağı başlarında iskân edilen eşitlikçi kırsal yerleşim tabakaları (Salat Tepe IIA) buna örnek oluşturmaktadır. Konutların birbirine bitişik inşa edildiği yerleşim dokularında bunların birbirinden ayrılması için farklı ölçütlere sahip olmaları gerekmektedir. Konutların her birisinin kendine ait duvarı bulunan yerleşim dokularında konutların dış sınırları çift duvarlardan yola çıkılarak belirlenebilir. Bu çalışmada ele alınan Orta Tunç Çağı sonunda iskân edilen hiyerarşik kırsal yerleşim (Salat Tepe IIC) buna örnek oluşturmaktadır. Bu yerleşimde her yapı birimine taş eşikli ve söveli kapılarla girilmesi, konutların birbirinden ayrılması için ikinci dayanak noktasını oluşturmaktadır. Her konut biriminin kendi eşikli ve söveli kapıları bulunan, Yeni Assur dönemine tarihlenen bir kırsal yerleşimde (Kumru Tarlası) her konut biriminin büyük odasında bir de ocak bulunmaktadır.

Kapalı yaşam alanında depo, mutfak, ahır, kutsal alan, işlik olarak kullanılan bölümler, bu alanların boyutları ile mimari unsurları ve küçük buluntuların özelliklerine göre belirlenebilmektedir. Bir yapı topluluğunda hangi mekânın hangi amaçla kullanılmış olabileceğinin analizi daha güçtür. Bunun için mekânın yaşam ve uyuma amacıyla kullanılmasına uygun boyutları olması ve taban üzerinde saptanan ocak ya da depolama birimi gibi mimari unsurlar ile pişirme kapları ya da depolama küpleri gibi buluntuların tüm mekânı kaplamaması gerekmektedir. Bu analizde ortak kullanılan depo veya mutfak gibi alanların birbirinden ayrılması ve topluluk üyelerinin sadece uyumak için kullanmaları mümkün olan mekânların ölçüt alınması doğru olacaktır. Bu çalışmada ele alınan kırsal hiyerarşik yerleşimin (Salat Tepe IIC) ortak kullanılan avlusu ve mutfak birimi dışında kalan bölümlerin yaşam ve uyumak için kullanılabileceği düşünülmektedir.

Şekil 1a: Yöntemin Uygulandığı Tunç ve Demir Çağı Yerleşimlerinin Konumu / *Location of the Bronze and Iron Age Settlements the Method have been Practiced*

Şekil 1b: Güncel Kırsal Konut Kullanım Alanları ve Nüfus Analizi / *Domestic Spaces and Population Analysis of Current Rural Houses*

Üçüncü Aşama: Uyumak İçin Kullanılan Alana Göre Olası Nüfus

Farklı işlev alanlarının dışında kalan, uyumak için kullanılabilecek alanın sınırlarının belirlenmesi ve bu alanda kaç kişinin uyuyabileceğinin hesaplanmasını kapsamaktadır.

Eski Önasya'da bir çekirdek ailenin ortalama 5-6 kişiden oluştuğu[30] hesaplanmıştır. Diyarbakır'ın Bismil ilçesi Yukarı Salat beldesinde yürütülen etno-arkeolojik araştırmalar[31] çocuklar ve yaşlılar dahil olmak üzere bir çekirdek ailenin 7-11 kişiden oluştuğunu ortaya koymaktadır.

Yakın zamana kadar kırsal alanda kaç kişilik bir ailenin hangi büyüklükte bir konutta yaşadığının tespit edilmesi için Antalya ve Burdur yöresine rastlayan kesiminde yaşamakta olan kaynak kişilerden elde edilen bilgiler kullanılmıştır. Toros Dağlarının bu kesiminde halen sürekli kullanılan kırsal yerleşimlerin yanı sıra yayla yerleşimleri de kullanılmaktadır ve bölge Yukarı Dicle havzası gibi ılıman iklim kuşağında yer almaktadır. Bu çalışmada kullanılan veriler Antalya İli Kaş İlçesine bağlı Sarılar Köyü'nün Bağlıca Mevkii'nde oturan kaynak kişiler Salih Levent, Bekir Levent, Ramazan Levent, İdris Levent'ten arkeolog Hüsniye Levent, Burdur İli Gölhisar İlçesi'ne bağlı Yeşildere Köyü'nde oturan kaynak kişi Sami Görmez'den arkeolog Adile Görmez tarafından aktarılmış olup, daha önce herhangi bir yayında yer almamıştır.

Bu bölgede yaklaşık 7x4 m boyutlarda (28 m²), tek odalı bir evde evlerde ortalama 15 kişilik bir aile yaşayabilmektedir. Bu evlerde yaşayan aileler çamaşır ve bulaşık yıkama işlerini ve tuvalet ihtiyaçlarını ev dışında görmekte, ev içerisinde yemek pişirilmekte, banyo yapılmakta ve uyunmaktadır. Bu boyutta bir odanın dar yüzünün birisinde yaklaşık 2 m derinlikteki alan, ocağın bulunduğu ve mutfak olarak kullanılan bölümdür. Diğer dar yüzde de yaklaşık 1 m derinlikteki alan, döşeklerin kaldırıldığı yüklük alanıdır ve odadan bir perde ile ayrılır. Bu durumda, evin toplam yüz ölçümünün yaklaşık % 40 kadarı (12 m²) mutfak ve yüklük alanı olarak kullanılmaktadır. Ortada kalan 4x4 m boyutlardaki alana evin uzun duvarında açılan bir kapı ile girilebilmekte, kapının açılması için de 1x1 m boyutlarda bir alanın boş kalması gerekmektedir. Buna göre, ailenin uyuması için 15 m² alan kalmaktadır (Şekil 1b).

Evlerde ve çadırlarda kullanılan döşekler yaklaşık 1.60 x 1.80 m boyutlardadır ve ikiye katlanarak yüklük bölümüne konulmaktadır. Döşekler serildiğinde yaklaşık üç m² alan kapladığından, uyumak için kullanılan 15 m² alana beş döşek sığabilecektir. Bu döşekler çift kişilik olup, her döşekte iki erişkin ya da yaşlarına göre 3-4 çocuk yatabilmektedir.

Bu çalışma kapsamında ocaklar, giriş ve depolama için gereken alanlar için günlük kullanıma uygun bölümler dışında kalan mekan yaşamın geçtiği ve geceleri tabana serilen döşekler üzerinde uyunacak alan olarak belirlenmiş, nüfus analizi bu alanın sınırları temel alınarak yapılmıştır.

Dördüncü Aşama: Kazılan Alanın Sonucuna Göre Toplam Nüfus

Kazılan alanlardan elde edilen kapalı ve açık alanların birbirine oranı ve uyuma mekanı olarak kullanıldığı düşünülen mekanlara göre yapılan tahmini nüfus

[30] Yakar 2000: 145-147, 466-475.
[31] Ökse/Oybak Dönmez/Görmüş/Gürbüz/Özdeğer 2012.

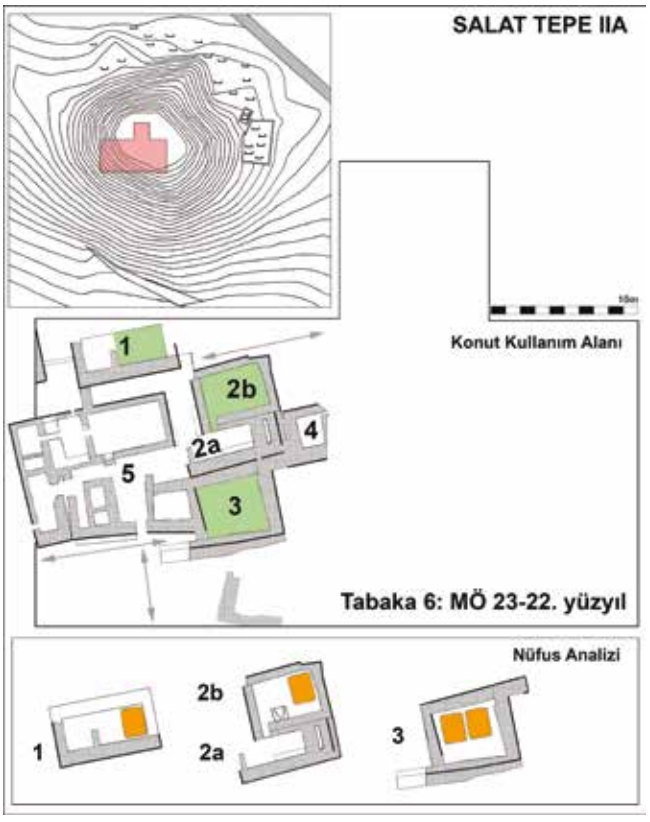
hesabı, kazılan alanın kazılmayan alana oranına göre bir bilinmeyenli denklem kurularak (yerleşimin yüz ölçümü ile kazılan alan için hesaplanan nüfus çarpılıp kazılan alanın yüz ölçümüne bölünerek) hesaplanabilir.

Bu hesaplama ancak yerleşimin her tarafının aynı dokuda olduğu durumlarda doğru kabul edilebilir. Bu da planlaması bilinen yerleşim tipleri için söz konusu olabilir. Buna karşın yerleşimlerde ortak kullanılan depo, saray, tapınak gibi kamusal yapılar ya da topluluğun ortak kullandığı meydan tarzı açık alanlar henüz kazılmamış alanlarda da yer alabilecektir. Bu çalışmada ele alınan Salat Tepe IIC döneminin 2. tabakasında bulunan yerleşim buna örnek oluşturmaktadır. Kazılan 900 m²lik bölümde belirlenen ortak avlu ve sokak kenarına dizilen birimlerden oluşan yerleşim planına göre kazılan alanın doğusunda kalan kazılmamış bölümde avlu yerine sokağın devam etmesi mantıklı olacaktır ve bu nedenle tepe üzerinin doğu yarısında, batı bölümündekinden daha fazla konut alanının bulunabileceği tahmin edilebilecektir. Bu nedenle bir bölümü kazılmış yerleşimlerde kazılan alandan elde edilen uyumada kullanılan alanların toplam yüz ölçümünün yerleşimin kapladığı alanın tamamı için bir ölçüt oluşturması mümkün olamayacaktır. Bu nedenle, tüm yerleşimin nüfus hesapları yapılırken, kazılan alanlarda belirlenen olası birey sayısı esnek kullanılmalıdır. Nüfus hesaplamalarının benzeri dokudaki başka yerleşim birimlerine de uygulanabilir olması için bir hektarlık (on bin m²) yerleşim alanına düşen birey sayısı matematiksel olarak hesaplanabilir, ancak, bu verinin kazılmamış alanlarda kullanılması yanlış sonuçlara götürebileceğinden, burada da esnek değerler temel alınmalıdır.

Beşinci Aşama: Tarihi Verilerle Destekleme

Konutlarda uyumak için kullanılması olası alanlardan elde edilen nüfus tahminleri, yerleşimin ait olduğu dönemlere ilişkin tarihi belgelerden edinilebilen bilgilerle de karşılaştırılmalıdır. Bu çalışmada ele alınan örnek yerleşimlerin bulunduğu Yukarı Dicle havzasının Tunç Çağları topluluklarına ilişkin çivi yazılı kaynak bulunmamaktadır. Bu nedenle Kuzey Suriye ve Kuzey Mezopotamya'nın çağdaş merkezlerindeki arşivlerden edinilen bilgiler ve bölgenin Yeni-Yakınçağ kırsal nüfusuna ilişkin Osmanlı Tahrir defterlerinden alınan veriler[32], nüfus analizlerinden elde edilen sonuçlarla karşılaştırılarak sağlaması yapılabilmiştir.

Bu çalışmada ele alınan hiyerarşik kırsal yerleşim örneği (Salat Tepe IC) üzerinde yapılan analizler için en yakın bilgi kaynağı, aynı döneme tarihlenen Nuzi saray arşivlerinde ele geçen ekonomik içerikli belgelerdir. Bu belgelere göre bu günkü Kerkük ve çevresindeki

Şekil 2: Salat Tepe IIA:Tabaka 6 Konut Kullanım Alanları ve Nüfus Analizi / *Domestic Spaces and Population Analysis of Salat Tepe IIA: Level 6*

Arrapha krallığında 71 surlu çiftlik idaresi (dimtu) bulunmaktadır[33]. Bu çiftlikler, arazilerin tahsis edildiği soylu aileler tarafından yönetilmektedir ve nüfusları 70 ile 300 kişi arasında değişmektedir[34]. Bunlar arasında Prens Silwa-Teššup tarafından yönetilen Selwihe çiftliğinde dokuma ve çanak çömlek üretiminde çalıştırılan 240 köle ile 39-41 tarım işçisinden oluşan bir nüfus yaşamaktadır[35]. Nuzi[36] ve Alalah[37] arşivlerinden elde edilen verilere göre Mitanni Krallığına bağlı tarımcı köylerde ortalama 25 evde 5-6 kişilik aileler yaşamaktadır ve bir köyün nüfusu 120-150 kişi arasında değişmektedir. Yeni Assur döneminde bölgenin eyalet başkenti Tušhan/Ziyarettepe'de ele geçen bir tablete göre bu yerleşimin elde ettiği tarım ürünleri ile ortalama 200 kişilik bir nüfus beslenebilmektedir[38].

Osmanlı Tahrir Defterlerinden elde edilen verilerden yola çıkılarak Diyarbakır çevresindeki 10 köy hakkında yapılan inceleme, ortalama 5 kişilik çekirdek ailelerden oluşan tarımcı nüfusa ilişkin veriler sunmuştur[39]. Bu verilere göre MS 1518 yılında bu köylerde yaşayan nüfus 86 ile 823 birey arasında değişmektedir.

[32] Ökse/Oybak Dönmez/Görmüş/Gürbüz/Özdeğer 2012: Tab. 4-7.

[33] Radner 2004: 70.
[34] Zaccagnini 1979: 17-24.
[35] Yakar 2000: 473-474.
[36] Wilhelm 1982: 63.
[37] Wiseman 1953: 2-15.
[38] Parpola 2005: 30.
[39] Ökse/Oybak Dönmez/Görmüş/Gürbüz/Özdeğer 2012: Tab. 7.

Tablo 2: Salat Tepe IIA-B Evleri Kullanım Alanları ve Nüfus Hesabı / *Calculation of Domestic Spaces and Population at Salat Tepe IIA-B Houses*

Tabaka	Oda	İç boyutları	Nitelik	Uyuma	Nüfus
IIA:6	1	3.30x2.20 m (7.26 m²)	Yaşam alanı	1 döşek	3 birey
	2a	4.20x1.75 m (7.35 m²)	Giriş alanı		
	2b	4.25x2.85 m (12.11 m²)	Yaşam alanı	1 döşek	3 birey
	3	3.70x4.30 m (15.92 m²)	Yaşam alanı	2 döşek	6 birey
	Toplam	4 mekan	3 mekan	4 döşek	12 birey
IIA:5	2	3.00x4.60 m (13.8 m²)	Yaşam alanı	2 döşek	6 birey
	3	5.55x3.90 m (21.64 m²)	Yaşam alanı	2 döşek	6 birey
	4a	3.70x1.80 m (6.66 m²)	Giriş alanı		
	4b	3.70x2.80 m (10.36 m²)	Yaşam alanı	2 döşek	6 birey
	5	2.30x3.80 m (8.74 m²)	Yaşam alanı	1 döşek	3 birey
	7a	5.70x1.60 m (9.12 m²)	Depo		
	7b	5.00x3.00 m (15.00 m²)	Yaşam alanı	1 döşek	3 birey
	8a	2.00x2.00 m (4.00 m²)	Depo		
	8b	5.70x2.00 m (11.40 m²)	Yaşam alanı	2 döşek	6 birey
	9	4.50x2.30 m (10.35 m²)	Yaşam alanı	1 döşek	3 birey
	Toplam	10 mekan	7 mekan	11 döşek	33 birey
IIB:4	1a	2.70x3.70 m (9.99 m²)	Yaşam alanı	2 döşek	6 birey
	1b	1.70x3.60 m (6.12 m²)	Giriş alanı		
	2a	2.00x2.50 m (5.00 m²)	Depo		
	2b	3.00x2.20 m (6.60 m²)	Depo		
	3	4.20x2.40 m (10.08 m²)	Yaşam alanı	2 döşek	6 birey
	7	7.80x4.00 m (31.20 m²)	Yaşam alanı	4 döşek	12 birey
	8a	3.50x5.00 m (17.50 m²)	Yaşam alanı	2 döşek	6 birey
	8b	2.50x5.00 m (12.50 m²)	Giriş alanı		
	9	4.60x7.20 m (33.12 m²)	Yaşam alanı	3 döşek	9 birey
	Toplam	9 mekan	5 mekan	13 döşek	39 birey

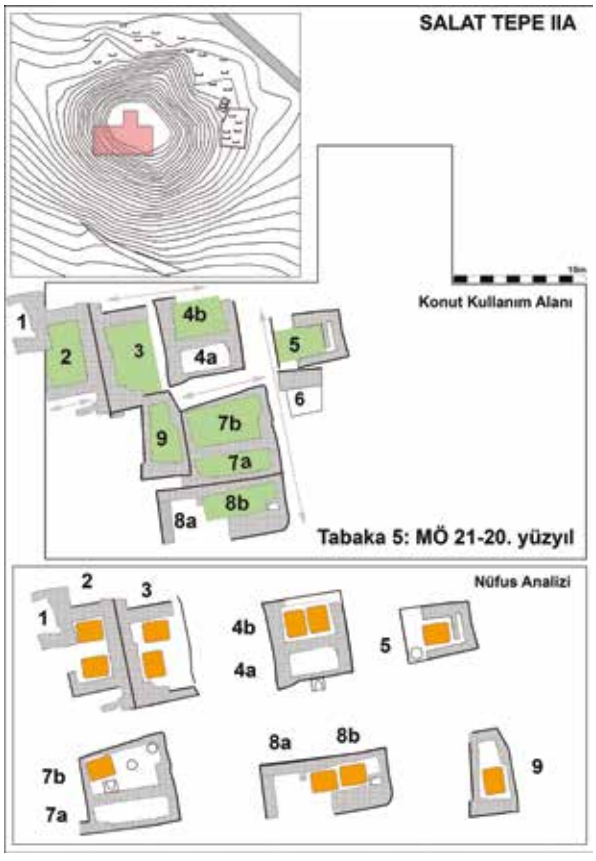
TARIMCI YERLEŞİM MODELİ

Kırsal yerleşimler ortalama 1-1,5 hektar alan kaplamakta ve aralarında ortalama 5 km mesafe bulunmaktadır. Yukarı Dicle havzasında yer alan Salat Tepe 1.2 ha ile köy olarak, Kenantepe 1.1 ha ile mezra olarak tanımlanmıştır[40]. Hiyerarşik yerleşim şeması göstermeyen bu yerleşimler basit bir toplum yapısını yansıtmaktadır. Salat Tepe'nin Erken Tunç Çağı IV ve Orta Tunç Çağı I yerleşim tabakaları üzerinden oluşturulan, tarımcı topluluklarda kesintisiz kullanılan kırsal yerleşim modelleri, yerleşimde kullanılan konutların tek ya da iki katlı oluşlarına göre iki farklı başlık altında değerlendirilmiştir.

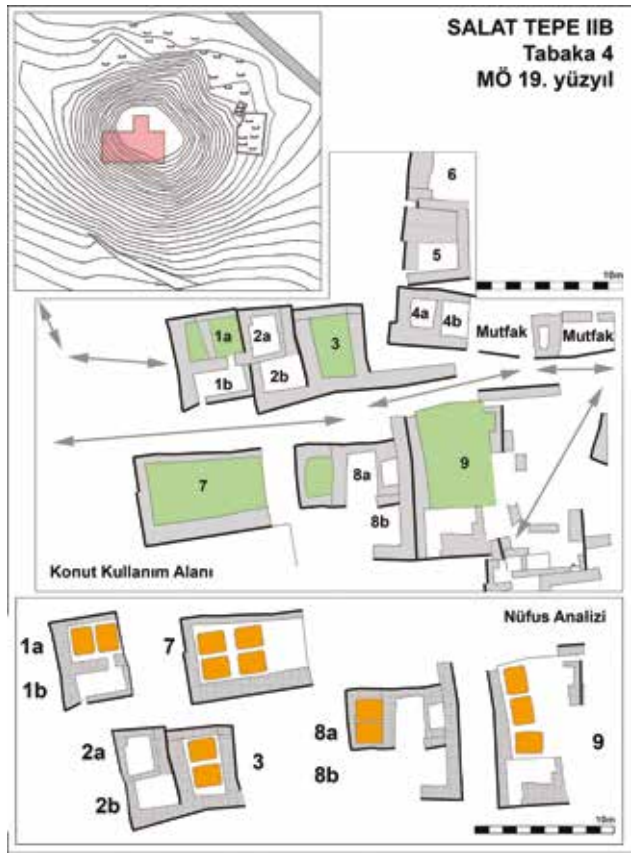
Tek Katlı Evlerden Oluşan Yerleşim

Salat Tepe IIA döneminin MÖ 23-22. yüzyıllara tarihlenen 6. ve MÖ 21-20. yüzyıllara tarihlenen 5. tabakalarında ve bunu izleyen IIB döneminin MÖ 19. yüzyıla tarihlenen 4. tabakasında açığa çıkan yerleşim tipi, ortalama bir metre genişlikte ince çakıl döşeli sokaklarla birbirinden ayrılan küçük konutlardan oluşmaktadır. Birbirine bitişik inşa edilen birimlerin her birisinin kendi duvarı olması nedeniyle bitişik konutlar çift duvarlar izlenerek birbirinden ayrılmaktadır. Oda sayıları 2-3 arasında değişen konutların kapladıkları alanlar birbirine yakındır ve küçük mekânlarının depolama amacı ile kullanıldığı düşünülmektedir.

[40] Parker/Swartz Dodd 2003: 531, Table 1.

Şekil 3: Salat Tepe IIA:Tabaka 5 Konut Kullanım Alanları ve Nüfus Analizi / *Domestic Spaces and Population Analysis of Salat Tepe IIA: Level 5*

Şekil 4: Salat Tepe IIB:Tabaka 4 Konut Kullanım Alanları ve Nüfus Analizi / *Domestic Spaces and Population Analysis of Salat Tepe IIB: Level 4*

Küçük konut birimlerinden oluşan bu tabakalarda, döşek serilebilecek nitelikteki alanların küçük olması, buralarda az nüfuslu çekirdek ailelerin yaşadığını göstermektedir (Tablo 2)

Salat Tepe IIA: Tabaka 6

Tabaka 6 içerisinde kalın duvarlarla inşa edilen bir yapı (Şekil 2: No. 5) bu tabakadaki diğer yapılardan mimari özen, boyut ve plan açısından farklılık göstermektedir[41]. Yapının temelleri için çok iri kireçtaşı kayaların kullanılmış olması, kapıların çift ya da üç pervazlı oluşu, kapıların kurbanlara ait kemikli parçalar konularak nişlere dönüştürülmesi, bir mekanında sunak masaları bulunması gibi özellikleri, bu yapıya özel bir önem verildiğini ve burada yaşayan kırsal topluluğun kullandığı bir tapınak olduğunu göstermektedir. Yukarı Habur havzasında Tell Beydar'da açığa çıkan ve MÖ 2400'lere tarihlenen D Tapınağı[42] ile benzerlikleri bulunan yapı 99 m² alan kaplamaktadır.

Bu yapının dışında kalan alanda belirlenen üç küçük konut (Şekil 2: No. 1-3), tek ya da iki küçük mekandan oluşmaktadır. Bu konutlarda nüfus analizlerinin yapılabildiği yaşam ve uyuma alanlarının toplamı 42.64 m² ölçülmüştür. Toplam 400 m² alanda açığa çıkan bu tabakanın yaklaşık % 60 kadarında kırsal tapınak yapısının ve buna bağlı kerpiç terasların bulunması nedeniyle konutlar kazılan alanın % 40 kadarında belirlenmiştir. Tapınak ve terasların benzerlerinin bu yerleşimin henüz kazılmamış bölümlerinde bulunmayacağından yola çıkılarak, tepe üzerinin kalan bölümünün konutlardan oluşabileceği ön görülmektedir. Bu öngörü temel alınarak toplam ortak kullanım alanı ile konut alanlarının birbirine oranı yaklaşık 3.5:1 olarak hesaplanabilmektedir. Bu tabakanın tepe üzerinin tamamında aynı oranda olduğu varsayımından yola çıkılarak 0.2 hektarlık tepe yerleşiminde ortalama 120 kişinin yaşayabileceği düşünülmektedir.

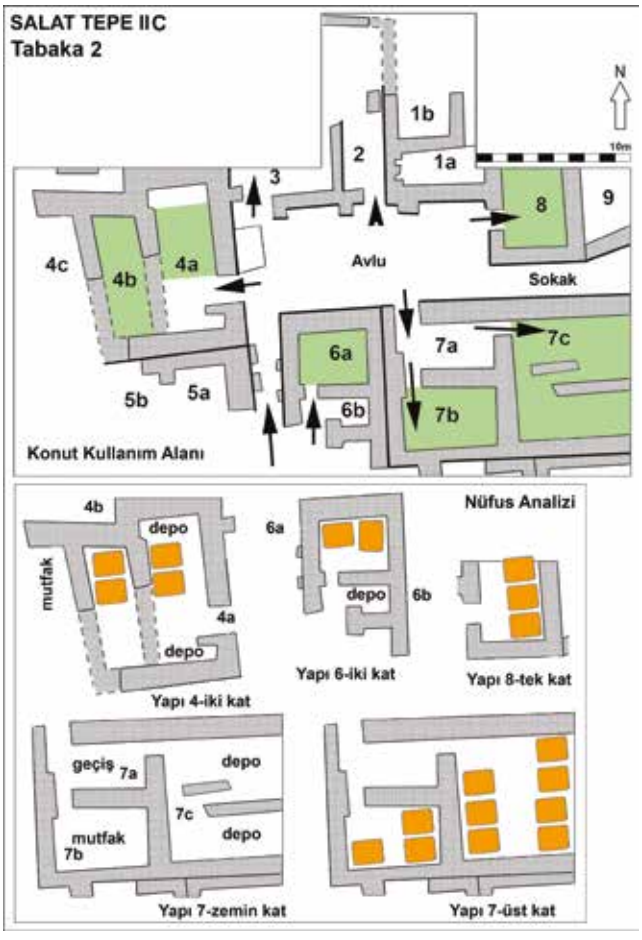
Salat Tepe IIA: Tabaka 5

Tabaka 5 konutlarının büyük boyutlu mekânlarında çevresinde pişirme kapları bulunan at nalı biçimli ocaklar dörtgen bir platform üzerine yerleştirilmiştir[43] (Şekil 3). Mekânlarda ayrıca tabana gömülmüş birer su küpü ve bazılarında birer depolama çukuru bulunmaktadır. Bir mekânın dolgusu içerisinde bulunan yanmış ahşap

[41] Ökse 2014b.

[42] Lebeau 2011: 376-378; Pfälzner 2011: 182.

[43] Ökse 2014a: Fig.3.

Şekil 5: Salat Tepe IIC: Tabaka 2 Konut Kullanım Alanları ve Nüfus Analizi / *Domestic Spaces and Population Analysis of Salat Tepe IIC: Level 2*

parçalarından alınan örnekler üzerinde yapılan radyokarbon ölçümlerine göre yapı MÖ 2150-2100 yıllarında kullanılmıştır[44]. Kazılan konutların bazılarının doğu ve kuzey duvarlarının sadece içten örüldüğü, batı ve güney duvarlarının çift taraflı örüldüğü, dolayısı ile bu yapıların yamaca kazılarak oturtulduğu kısmen toprağa gömük yapılar olduğu anlaşılmıştır. Bu yapılar Erken Sumer döneminde Yukarı Habur havzasında görülen "parsel evleri"[45] ile benzeri bir düzen göstermektedir.

Bu tabaka toplam 400 m² alanda açığa çıkartılmış, nüfus analizlerinin yapılabildiği yaşam ve uyuma alanlarının toplamı 111 m² ölçülmüştür. Bu hesaba göre ortak kullanım alanı ile konut alanlarının birbirine oranı 4:1 olarak belirlenebilmektedir. Açığa çıkartılan yapıların tepe üzerinin tamamında aynı oranda ve boyutlarda olduğu varsayımından yola çıkılarak 0.2 hektarlık tepe yerleşiminde ortalama 165 kişinin yaşayabileceği hesaplanabilecektir.

Yapıların duvarlarında görülen deformasyon ve şiddetli yangın izleri yapıların olasılıkla bir deprem ve

Şekil 6: Kumru Tarlası Konut Kullanım Alanları / *Domestic Space Analysis of Kumru Tarlası*

ardından meydana gelen yangın sonucu tahrip olduğunu göstermektedir. Tahrip olan yapıların bazı duvarları balçıkla takviye edilerek ya da mekanları molozla doldurulup üzerine taban sıvası çekilerek onarılmış ve Salat Tepe IIB döneminin 4. tabakasında tekrar kullanılmıştır.

Salat Tepe IIB: Tabaka 4

MÖ 2. binin ilk yüzyılına tarihlenen 4. tabakada tepe üzeri balçık ve iri taş bloklarla yükseltilerek düzleştirilmiş ve genişletilmiştir. Beşinci tabaka yapılarına ait duvarların üzerine inşa edilen kerpiç duvarlara ait mekân tabanları, 5. tabaka tabanlarının kerpiç enkazı üzerine inşa edilmiştir (Şekil 4). Dördüncü tabakaya ait yapılar arasında belirlenen çakıl döşeli sokaklar erken tabakalardan daha geniş olup, yerleşim planlamasında değişime işaret etmektedir. Tepenin kuzeydoğu kesiminde iri taş temeller üzerinde yükseltilen bir yapının doğu bölümünün inşası için önceki evrenin çakıl döşeli rampası yüksek bir balçık tabakası ile düzleştirilmiştir. Bu kesimde açığa çıkartılan, boyutları 3.95 x 4.50 m olarak ölçülen mekânda bir tandır ile "kuzine" olarak nitelendirilen bir ocak bulunan mutfak açığa çıkmıştır[46].

Salat Tepe IIB döneminin 4. tabakasına ait toplam 700 m² alan açığa çıkartılmış, nüfus analizlerinin yapılabildiği yaşam ve uyuma alanlarının toplamı 132.11 m² ölçülmüştür. Bu durumda ortak kullanım alanı ile konut alanlarının birbirine oranı ortalama 5:1 olarak hesaplanabilmektedir. Buna karşın, kazılan alanın üçte birinde konut planları tespit edilemediğinden, bu tabakanın konut alanının hesap edilenden fazla olması gerektiği, bu nedenle de oranın bir önceki tabakada

[44] Yoneda 2012.
[45] Pfälzner 2011: 152.
[46] Ökse/Görmüş/Kaynak 2015: 44.

Tablo 3: Salat Tepe IIC:Tabaka 2 Evleri Kullanım Alanları ve Nüfus Hesabı / *Calculation of Domestic Spaces and Population at Salat Tepe IIC: Level 2*

Yapı	Oda	İç boyutları	Alt kat	Üst kat	Nüfus
1	1a	5.5 x 2.3m= 12.65 m²	depo		
	1b	korunan 3.5 x 3m= 10.50 m²	depo		
2			Kapı girişi		
3			Kapı girişi		
4	4a	9.5 x 3.5 m= 33.25 m² depolar hariç 26.25 m²	2 döşek	4 döşek	18 birey
	4b	7.7 x 2.8 m= 21.56 m²	2 döşek	4 döşek	18 birey
	4c	Korunan 2 x 4 m= 8.00 m²	mutfak	?	
5	5a	Korunan 3.3 x 3 m= 9.90 m²			
	5b	Korunan 1 x 1 m= 1.00 m²			
6	6a	4.50 x 3.3m= 14.85 m²	2 döşek	2 döşek	12 birey
	6b	1.8 x 1.8 m= 3.24 m²	depo	1 döşek	3 birey
7	7a	6 x 3 m= 18 m²	geçiş		
	7b	6 x 3 m= 18 m²	Mutfak	3 döşek	9 birey
	7c	Korunan 8.8 x 7.5 m= 66.00 m²	depo	7 döşek	21 birey
8		Korunan 4 x 5 m= 20.00 m²	3 döşek		9 birey
9		Korunan 4 x 3 m= 12 m²	2 döşek		6 birey
Toplam 16		**Zemin kat toplam 248.95 m²**	**İki katta toplam uyuma: 251.56 m²**		**96 birey**

olduğu gibi, 4:1 olması gerektiği düşünülmektedir. Bu tabaka konutlarının tepe üzerinin tamamında aynı oranda dağılımı olduğundan yola çıkılarak 0.2 hektarlık tepe yerleşiminde ortalama 160 kişinin yaşayabileceği ön görülmüştür.

Çift Katlı Evlerden Oluşan Yerleşim

Salat Tepe'nin IIC döneminin 2. tabakasından alınan radyokarbon analizlerine göre MÖ 18. yüzyıl sonlarından MÖ. 16. yüzyıl başlarına kadar geçen zaman diliminde[47] kullanılmıştır. Yerleşimin merkezi avlusu 6.5 metre genişlikte ve 16.6 metre uzunlukta olup, doğuda bir mekan dizisi ile daraltılarak 2 metre eninde bir sokak haline getirilmiştir (Şekil 5). Sokağın 9 metre uzunluktaki bölümü açığa çıkmıştır. Toplam 126 m²lik alan kaplayan avlu sokak çevresinde bitişik düzende sıralanmış 1-3 odadan oluşan dokuz birim açığa çıkmıştır. Yapıların her birisinin kendi duvarı olması sayesinde sınırları birleşik duvarlardan yola çıkılarak belirlenmiştir. Yapıların devrilen duvarları ile korunan yüksekliklerinin ölçümlerine göre kuzey ve doğu kanatlardakiler 3 metre yükseklikte tek katlı, batı ve güney kanatlardakiler de 5,5 metre yükseklikte iki katlı birimlerdir göstermiştir[48].

Kuzey yapı kanadındaki Yapı 1, iki mekândan oluşmaktadır. Yanmış odanın (1a) tabanı üzerine çöken tavanın ezdiği seramik kaplar ile farklı boyutlarda on ağırlık taşının olasılıkla duvara sabitlenmiş bir ahşap raf sisteminde depolandığı düşünülmektedir[49]. Yarısı korunmuş diğer mekân (1b), dolgusunda bulunan iri küp parçalarına göre depo olarak kullanılmış görünmektedir. Bunun batısındaki Yapı 2 ve 3 söveli kapı girişleri tespit edilmiş, tamamı kazılamamıştır. Avlunun doğu kesimine inşa edilerek dar bir sokağa dönüştüren Yapı 8 ve 9'un küçük bir kesimi açığa çıkmıştır.

Avlunun batısındaki Yapı 4 iki geniş oda ile erozyon nedeniyle korunamamış olan üçüncü bir odadan oluşmuştur. Ön odanın (4a) güney duvarında bir metrelik bölüm depo olarak ayrılmıştır. Büyük mekânlarda iri küp parçaları bulunması, bu alanda depolama yapılmış olabileceğini düşündürmektedir. Bu yapının Bunun güneyine bitişik inşa edilmiş olan Yapı 5, erozyon nedeniyle korunamamıştır.

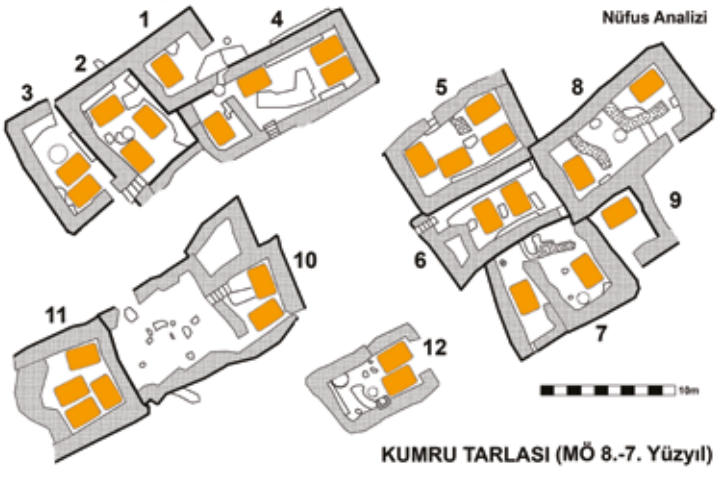
Güney yapı kanadın doğusundaki Yapı 6 dışarıdan girilebilen bir oda (6a) ile depo olabilecek nitelikte çok küçük bir mekândan (6b) oluşmaktadır. Bunun doğusundaki Yapı 7'nin üç mekânı açığa çıkmıştır. Giriş odasından (7a) geçilen mutfakta (7b) bir tandır ve doğu yarısında 2.10 x 2.90 m boyutlarda kubbeli bir fırın

[47] Ökse/Görmüş 2006: 141; Ökse 2012: 8-9.

[48] Ökse/Görmüş 2006: 140-142.

[49] Tütüncüler 2008.

Tablo 4: Kumru Tarlası Evleri Kullanım Alanları ve Nüfus Hesabı / *Calculation of Domestic Spaces and Population at Kumru Tarlası Houses*					
Yaşam Alanı			Nüfus	Diğer Mekan	
1	11,778 m²	1 döşek	2 erişkin, 1 çocuk		
2	30,872 m²	3 döşek	4 erişkin, 8 çocuk		
3	22,581 m²	2 döşek	2 erişkin, 4 çocuk		
4	32,950 m²	4 döşek	4 erişkin, 8 çocuk	1 mutfak, 2 geçiş, 4 depo	67.792 m²
5	33,991 m²	4 döşek	4 erişkin, 8 çocuk	1 mutfak-depo	24,826 m²
6	39,115 m²	2 döşek	2 erişkin, 5 çocuk		
7	22,223 m²	2 döşek	2 erişkin, 4 çocuk	4 giriş, mutfak	15,107 m²
8	42,748 m²	2 döşek	2 erişkin, 5 çocuk	1 işlik	13,339 m²
9	13,794 m²	1 döşek	2 erişkin, 1 çocuk		
11	26,228 m²	2 döşek	2 erişkin, 5 çocuk		
10	13,335 m²	4 döşek	4 erişkin, 8 çocuk	İşlik, depo	48,617 m²
12	22,939 m²	2 döşek	2 erişkin, 4 çocuk	İşlik	14,008 m²
Toplam 312,554 m²			**Toplam 93 Birey**		

Şekil 7: Kumru Tarlası Nüfus Analizi / *Population Analysis of Kumru Tarlası*

bulunmaktadır[50]. Mutfağın batı duvarında yer alan sekiz oyuk ile tabanda bulunan beş yanmış direğe ait çukurlar, buraya bir asma tavan inşa edildiğini düşündürmektedir. Yanmış odanın (7c) içerisinde ince kerpiç duvarlarla yapılan bölmeler, buranın depolama amaçlı kullanıldığına işaret etmektedir.

Kuzey ve doğu kesimdeki yapılar birer katı olduğundan, bu birimlerde uyumak için kullanılabilecek alanlar kısıtlı görünmektedir. Buna karşın, güney ve batı kanattaki iki katlı yapıların alt katlarında besin ve endüstriyel üretimlerin yapıldığı, depolama alanlarının bulunduğu, uyuma alanlarının ise üst katlarda olabileceği düşünülmektedir (Şekil 6). Halen bölgedeki kırsal konutların alt katları depo veya ahır, üst katları konut olarak kullanılmaktadır.

[50] Ökse/Görmüş/Kaynak 2015: 44-45.

Bu yerleşime ait kazılmış 900 m²lik alanda uyumak için kullanılabileceği düşünülen mekanların toplam yüz ölçümü ortalama 200 m² civarındadır. Buna göre, uyumak için kullanılabilecek mekanların kapladığı alanın ortak kullanım alanlarına oranı 1:4 olarak hesaplanabilmektedir. Yerleşimin toplam yüz ölçümünün tahminen tepe üzerinin tamamını içerdiği ve ortalama 2000 m² alan kapladığı var sayımından hareket edildiğinde, konutların toplamda 450 m²sinin uyumak için kullanılabileceği hesaplanmıştır. Bu alan, Giricano'da bir avlu çevresine dizilmiş birimlerden oluşan C yapısının 625 m² yüz ölçümü[51] ile uyumludur. Salat Tepe yapı kompleksini oluşturan birimlerin yüz ölçümleri de Orta Dicle havzasında yer alan Kurruhanni dimtu'sunda açığa çıkan, avluyu çevreleyen birimlerin 4-85 m² arasında değişen yüz ölçümleri[52] ile uyumludur.

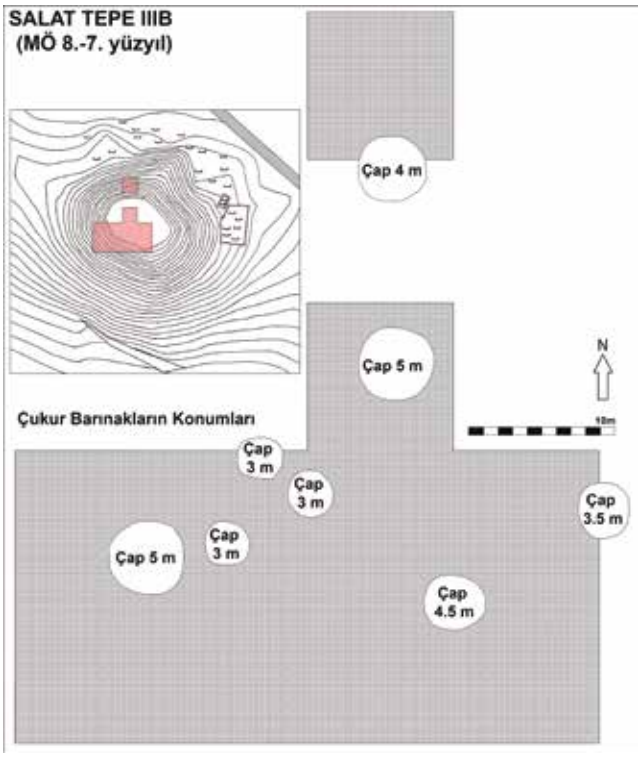
Bu mekanlara sığabilecek döşek adedine göre yapılan nüfus analizi, bu birimlerde ortalama 96 bireyin uyuyabileceğini göstermektedir (Tablo 3). Ortalama 2000 m² (0.2 ha) alan kaplayan tepe üzerinin beşte ikisinin (% 40) kazıldığından ve tepe üzerinin tamamında bu yapıların bulunabileceğinden hareketle, nüfusun teorik olarak ortalama 200-210 bireye ulaşabileceği hesaplanabilmektedir.

[51] Radner/Schachner 2004: 113.

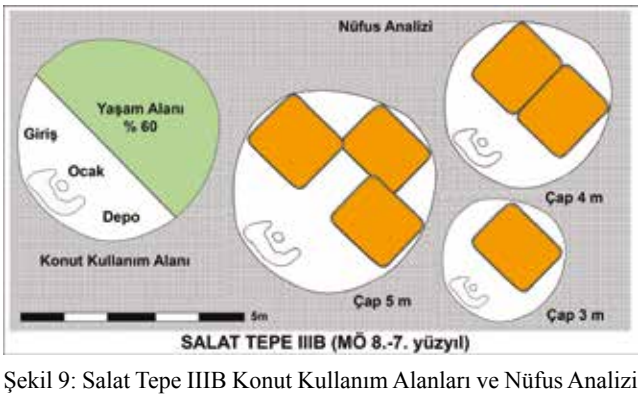
[52] Zaccagnini 1979: 24, 42-44, 47-52; Al-Khalesi 1977.

Tablo 5: Salat Tepe IIIB: Çukur Evleri Kullanım Alanları ve Nüfus Hesabı / *Calculation of Domestic Spaces and Population at Salat Tepe IIIB Pit Houses*

Çap	Alan	Çukur Ev Adedi	Mutfak/yük Alanı (%40)	Yaşam Alanı (% 60)	Nüfus
3.0 m	7.07 m²	3	2.82 m²	1 döşek	2 erişkin, 1 çocuk
3.5 m	9.62 m²	1	3.84 m²	1 döşek	2 erişkin, 2 çocuk
4.0 m	12.57 m²	1	5.02 m²	2 döşek	2 erişkin, 4 çocuk
4.5 m	15.90 m²	1	6.36 m²	2 döşek	2 erişkin, 5 çocuk
5.0 m	19.63 m²	2	7.85 m²	3 döşek	4 erişkin, 8 çocuk
Toplam 8 barınak 98.56 m²					**50 birey**

Şekil 8: Salat Tepe IIIB Çukur Evleri / *Salat Tepe IIIB Pit Houses*

Şekil 9: Salat Tepe IIIB Konut Kullanım Alanları ve Nüfus Analizi / *Domestic Spaces and Population Analysis of Salat Tepe IIIB*

MEVSİMLİK YERLEŞİM MODELİ

Belirli bir coğrafi bölge içerisinde hareket eden ve birden çok geçici ve/veya kalıcı yerleşim birimi kullanan topluluklar ise genellikle hayvancılığa dayalı besin ekonomisi sürdürürler. Bu toplulukların yaşam tarzları hareketlidir ve ihtiyaca göre belirli alanlarda mevsimlik devinimlere göre şekillenir. Bu toplulukların kullandıkları yerleşim alanlarının kalıcı ya da geçici nitelikte olmasına göre, konut veya barınakları da farklı mimari özelliklere sahiptir. Mevsimlik yerleşimler, genellikle hayvancılıkla geçinen topluluklar tarafından yılın farklı zamanlarını geçirmek için kullanılmaktadır. Bunlar kalıcı konutları olan yayla yerleşimleri ya da geçici barınaklardan oluşan konaklama yerlerinden oluşmaktadır.

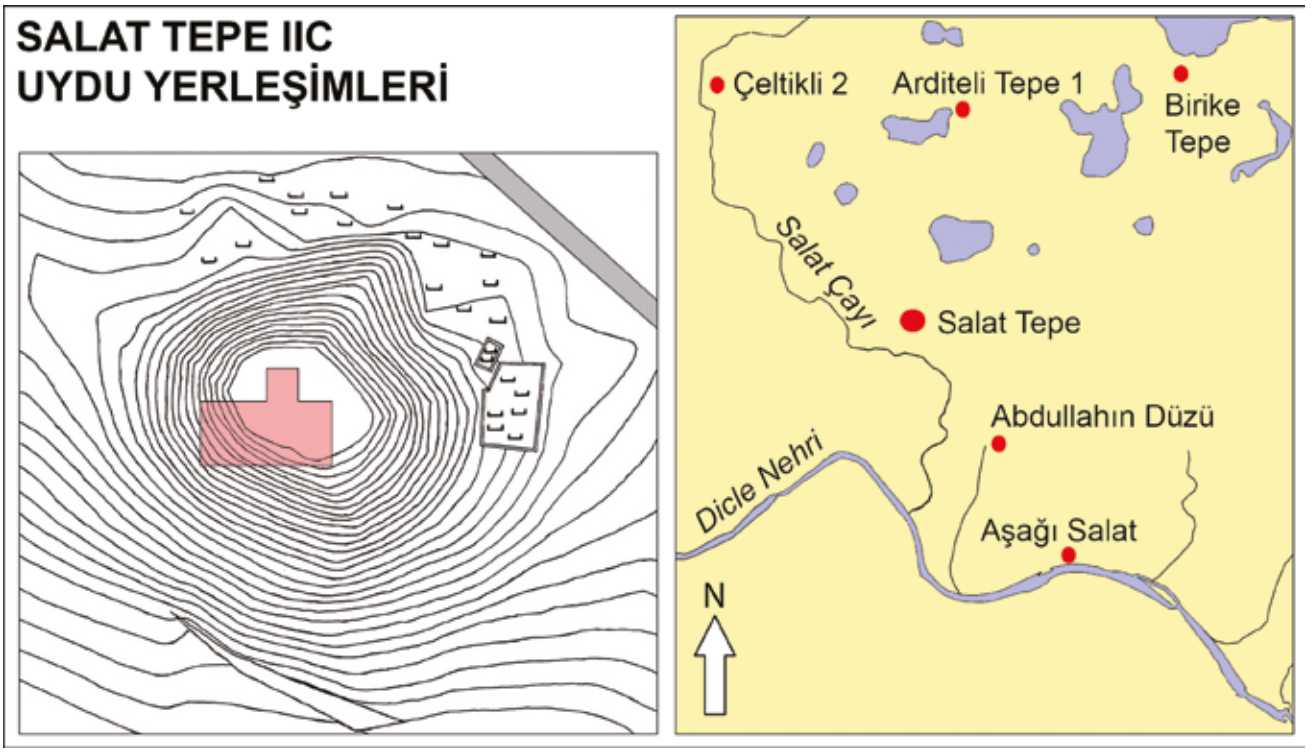
Yayla Yerleşimi

Tarımın daha az rol oynadığı, hayvancılığa dayalı besin ekonomisi uygulayan topluluklar kalıcı yerleşimde yaşarlar ve topluluğun bir bölümü bahar ve yaz aylarında hayvan sürüleri ile birlikte yaylalara çıkarlar. Anadolu'da halen bazı tarımcı köylerin bir ya da daha fazla yaylası olur, yaylalarda evleri ve ahırları bulunur. Bu toplulukların bir bölümü hayvanlarla birlikte kalıcı yayla yerleşimlerini yaz kış devamlı kullanır ve tüm yaşamları yaylalarda geçirir. Anadolu'da yaylalar yerleşik köylerden fazla olup, kalıcı yaylalar zamanla köylere dönüşmüştür[53].

Dicle Nehrinin 5 km kadar doğusundaki alana kurulmuş olan Kumru Tarlası (Zeviya Tivilki) MÖ 8-7. yüzyıllarda, büyük olasılıkla kalıcı yayla yerleşimi olarak kullanılmıştır[54]. Burada yerleşimin tamamının (0.5 ha) kazılmış olması, nüfusun tamamının hesaplanmasını kolaylaştırmıştır. Yaklaşık 2565 m² alan kaplayan yapı grubunda birer çekirdek aile tarafından kullanıldığı düşünülen 12 tek katlı taş duvarlı birimden oluşmaktadır (Şekil 6). Yapı grubunun güneyi bir su kanalı ile sınırlandırılmış, kanalın güneyine fırın inşa edilmiş, yapı grubunun kuzeydoğu kenarına yakma gömmeler bırakılmıştır.

[53] Gürbüz 1998: 99-103; Polat 2013: 29-30.

[54] Ökse/Görmüş/Atay 2010; Ökse/Görmüş/Atay 2013; Ökse/Erdoğan/Görmüş/Atay/Öncü/Yücel/Bayraktar/Yücel/Levent/Akan/Erdaş/Eroğlu/Güneş/Tan Atay/Torpil/Hamioğlu Güneş/Gürdil Öncü/Turan/Altun/Oybak Dönmez/Eroğlu/Yaman 2014: 285-288.

Şekil 10: Salat Tepe IIC Uydu Yerleşimleri / *Satellite Settlements at Salat Tepe IIC*

Bazı mekânlarda bulunan, tabanın ortasına gömülmüş, dibek taşını andıran içi oyuk taşların tavanı taşıyan direk yerleri olabileceği, bazı duvarlar boyunca inşa edilmiş alçak taş sekilerin depolama veya işlik alanı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Genellikle 1-3 mekanlı olan birimlerin her birisinin taş eşikli ve söveli bağımsız girişleri bulunmaktadır.

Birimlerin büyük mekânlarında küçük ocaklar çıkmıştır. İçerisinde taş sekiler, ocak, işlik ve depolama çukurları bulunan büyük mekanlar (1-12) yaşam alanı, küçük mekanların depo, bazılarının da işlik olarak kullanılmış olabileceğinden hareket edilerek belirlenen 12 yaşam alanının oluşturduğu toplam 312,55 m² yüz ölçümüne göre bu yerleşimde ortak kullanım alanlarının konut alanlarına oranı ortalama 8:1 olarak hesaplanmıştır. Yaşam alanlarında bulunan sekiler, çukurlar ve ocaklar dışında kalan alanlara döşekler yerleştirilerek bu mekanlarda uyuyabilecek birey sayısı hesaplanmıştır (Tablo 4, Şekil 7). Bu analize göre Kumru Tarlasında farklı yaş gruplarından ortalama 93 birey yaşayabilecektir.

Geçici Barınaklar

Göçer (Göçebe) topluluklar hayvancılıkla geçinen, büyük hayvan sürüleri ile uzun yollar kat ederek, tarım bakımından verimli olmayan otlakları kullanan gruplardır ve tüm üyeleri hayvan sürüleri ile birlikte hareket eder. Hayvancılıkla uğraşmaları nedeniyle otlakların durumuna göre bahar ve yaz dönemlerini yüksek yaylalarda geçirir, kışı geçirmek için iklimin ılıman olduğu bölgelere göç ederler. Buralarda kalıcı yapıların inşasında harcanan malzeme ve iş gücüne oranla çok daha az emek harcanarak ve daha kısa sürede hazırlanan çadır, kulübe, çukur ev gibi barınaklar kullanılır.

Salat Tepe III döneminde açığa çıkan çukur barınaklar Demir Çağı boyunca kullanılmıştır[55] (Şekil 8). Dairesel çukurlar tamamen toprağa gömük biçimde, ortalama iki metre derinlikte kazılmış olup, bazılarının tabanları üzerinde at nalı biçimli ocaklar açığa çıkmıştır. Çapları 3-5 metre arasında değişen bu barınakların benzerleri, yakın zaman kadar Anadolu'da kullanılan yarı yarıya toprağa gömük taş duvarlı yayla evleri[56] ile göçer toplulukların kullandığı dairesel çadırlardır[57]. "Topak Ev" olarak da adlandırılan bu dairesel çadırlar 2-2.5 m yükseklikleri ve 3-5 m arasında değişen çapları[58] ile burada ele alınan çukur barınakları ile benzeşmektedir.

Çukur barınaklara yukarıdan merdivenle inildiği, ocak ve çevresinin mutfak olarak kullanıldığı ve bazı eşyalar için depolama alanı ön görüldüğünde, çukurun beşte ikisinin (% 40) giriş, depo ve mutfak alanı, beşte üçünün (% 60) yaşam ve uyuma için kullanılması olası görünmektedir (Şekil 9). Bu yaşam alanlarına,

[55] Ökse/Görmüş/Oybak Dönmez/Silibolatlaz Baykara/Önen/Çetinkaya/Emanet/Bozkurt/Tağma/Cihangir/Solmaz Kuş (Baskıda).
[56] Yakar 2000: 206, Fig. 82.
[57] Güngör 1941: 49; Yalman 1977: 245-246; Seyirci 1996: 595; Gürbüz 1997: 186-190; Doğan/Doğan 2005: 705-706.
[58] Yakar 2000: 215.

Tablo 6: Kırsal Yerleşimlerde Kullanım Alanı ve Nüfus Karşılaştırması / *Comparation of Calculation of Domestic Spaces and Population of Rural Settlements*

Salat Tepe	Kazılan Alan (m²)				Konut-Ortak Alan Oranı	Toplam Nüfus	Kişi Başına (m²)	
	Toplam	Kapalı alan	Uyuma alanı	Nüfus			Kapalı	Toplam
IIA:6	400	42.64	35,29	12	1:4	120	3.55	16.66
IIA:5	400	111	91,29	33	1:4	165	3.36	12.12
IIB:4	700	132,11	101,80	39	1:5	160	3.38	12.50
IIC:2	800	248,95	251.56	96	1:3.5	210	4.10	9.52
IIIB	900	98.56	59,136	50	1:9	110	1.97	18.18
Kumru Tarlası	2565	625.00	312,55	93	1:8	93	3.36	27.58

çukurların çapına göre kaç döşek sığabileceğinden yola çıkılarak Salat Tepe IIIB evresinde, MÖ 8.-7. yüzyıllarda kullanılan toplam sekiz barınağın nüfus analizleri yapılarak farklı yaş gruplarından toplam 50 bireyin uyuyabileceği hesaplanmıştır (Tablo 5).

Yerleşim dağınık bir doku göstermektedir ve nüfus analizleri yapılan sekiz barınağın oluşturduğu toplam 98.56 m² kapalı alana göre kazılan 900 m²lik alan hesaplandığında, ortak kullanım alanı ile konut alanlarının birbirine oranı ortalama 9:1 olarak tanımlanmaktadır. Ortalama 2000 m² (0.2 ha) alan kaplayan tepe üzerinin yarısına yakınının (% 45) kazıldığından ve tepe üzerinin tamamında benzeri dokuda çukur barınaklar olabileceğinden hareketle, toplam barınak sayısının 18, nüfusun da 110 bireye ulaşabileceği tahmin edilmektedir.

YÜZEY ARAŞTIRMASI YAPILAN YERLEŞİMLERİN NÜFUS HESAPLAMASI

Salat Tepe'nin IIC evresinin 2. tabakasında açığa çıkan anıtsal yapı ile çevresindeki uydu yerleşimlerden oluşan hiyerarşik bir yerleşim şeması belirlenmiştir (Şekil 10). Salat Çayı vadisi taban suyu yüksek geniş bir tarım alanına sahiptir. Vadinin doğu terasına kurulmuş olan Salat Tepe, bu tarım alanındaki altı yerleşimden biridir[59]. Salat Tepe'nin yaklaşık 5 km kuzeyindeki alanda, Salat Çayı ile çok sayıda karstik gölün ve sazlık sulak alanın bulunduğu bölgede aynı döneme tarihlendirilen seramik parçaları ele geçen üç küçük yerleşim birimi bulunmaktadır. Salat Çayı vadisinin doğu terası üzerine kurulmuş Çeltikli 2 düz yerleşimi, Mansur Gölünün doğu kıyısına kurulmuş Arditeli Tepe 1 düz yerleşimi ile Birikadenna gölünün kuzey kıyısına kurulmuş Birike Tepe höyük yerleşimi batı-doğu doğrultusunda, birbirinden ortalama 4 km mesafe ile yerleştirilmiş, yaklaşık 0.2 hektar alan kaplayan küçük yerleşim alanlarıdır ve halen tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Salat Çayının doğu terası üzerinde, Salat Tepe'nin yaklaşık 2.5 km güneyindeki tarım alanında yer alan Abdullahın Düzü de 0,2 hektar alan kaplayan bir düz yerleşim alanıdır. Bu yerleşimlerin birbirine olan mesafeleri bağımsız ekonomileri olan tarımcı yerleşimler için ön görülen ortalama tarım alanına[60] sahiptir.

Gerek tarım alanının boyutları ve gerekse yerleşim birimlerinin birbirine olan mesafeleri temel alınarak bu yerleşimlerin büyük olasılıkla Salat Tepe'de oturan ve tarımla uğraşan bir topluluk tarafından küçük çiftliklerden oluşan uydu yerleşimlerde oturan tarım işçileri ile birlikte ortak tarım ekonomisi yürüttükleri düşünülmektedir[61]. Halen bu tarım alanları Yukarı Salat beldesine bağlıdır ve bazı alanlarda çiftlik binaları bulunmaktadır.

Yüzey malzemesinin dağılımına göre Salat Tepe dışında kalan dört birimin kapladığı toplam 0.8 hektar alanın büyük ölçüde sürülen tarım arazilerinden oluşması nedeniyle yüzeyde bulunan seramik parçalarının yerleşimin çevresindeki tarım alanına da dağılmış olabileceği düşünülerek, orijinal yerleşim alanlarının bunun yarısı olması gerektiği ön görülmektedir. Bu yerleşim birimlerinin de uyuma ve ortak kullanım alanlarının oranının 1:4 olabileceğinden hareket edilerek teorik olarak 0.1 hektarlık toplam kapalı alan hesaplanabilmektedir. Bu alanda yaşayan nüfus da Salat Tepe nüfus analizleri ile karşılaştırılarak, ortalama 100-105 birey olarak hesaplanabilecektir. Buna göre, Salat Tepe ve çevresindeki dört küçük uydu yerleşimde yaşayabilecek toplam nüfus ortalama 300 birey civarında olabileceği düşünülmektedir.

[59] Ökse/Görmüş 2013: 200.

[60] Wilkinson 1989.

[61] Ökse 2008; Ökse/Görmüş 2012; Ökse/Oybak Dönmez/Görmüş/Gürbüz/Özdeğer 2012: 11-18.

Salat Çayı boyunca uzanan ortalama 1200 hektarlık tarım alanının etnografik veriler ve tarihi kayıtlardan edinilen bilgiler doğrultusunda değerlendirilmesi, tarım alanında çalışabilecek 5-6 bireyi olan toplam 50 ailenin (toplam 300 birey) bu miktardaki tarlayı işleyebileceği ve bu nüfusun besini, tarlaları sürecek hayvanların yemi ve bu alan için kullanılacak tohum ayrıldıktan sonra kalan % 60 oranındaki ürünün kar payı olduğu hesaplanmıştır[62]. Yukarı Dicle havzasındaki benzeri yerleşim gruplarının Hurri-Mitanni arşivlerinde geçen dimtu çiftliklerinin temsilcileri olabileceği düşünülmektedir. Nuzi arşivlerine göre Orta Dicle havzasındaki bazı dimtu çiftliklerinin nüfusu işçiler ve kölelerle birlikte 280 civarındadır[63] ve bu rakamlar Salat Tepe için ön görülen nüfus ile uyumludur.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışmada, kapalı yaşam alanlarının uyumak için kullanılabilecek bölümlerine sığacak döşek adedi üzerinden, etnolojik veriler temel alınarak yapılan bir nüfus analizi yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntemle arkeolojik alanlarda ortak yaşam alanının konut alanına oranı, kazılarak açığa çıkartılmış konutlarda kaç kişinin uyuyabileceği ve kırsal yerleşimlerde kişi başına düşebilecek kapalı yaşam alanı hesaplanmıştır. Yukarı Dicle havzasında yer alan kırsal yerleşim modellerinin olası nüfusu ve konut alanlarının ortak kullanım alanlarına oranı yerleşimin tarımla veya hayvancılıkla uğraşan topluluklarca kullanılmalarına göre farklılık göstermektedir (Tablo 6).

Elde Edilen Veriler

Yerleşim tiplerine göre konut alanı ile ortak kullanım alanlarının birbirine oranı, kişi başına düşen kapalı alan ve kişi başına düşen toplam yerleşim alanı birbirine yakın sonuçlar vermiştir. Kalıcı konutları olan yerleşim modelleri için örnek gösterilen tabakaların nüfus hesabının birbiri ile uyumlu sonuçlar vermesi, benzeri küçük konutlarda yaşamını sürdüren ailelerin sayısal değerinin dönemlere göre fazla farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır.

Konut Alanı-Ortak Kullanım Alanı Oranı

Tek katlı konutlardan oluşan kırsal tarımcı yerleşimlerde (Salat Tepe IIA-B) konut olarak kullanılan alanın ortak kullanım alanının beşte biri ile dörtte biri arasında değiştiğini göstermektedir. Bu oran iki katlı yapıları da olan yerleşimlerde yedide ikiye düşmektedir.

Göçer toplulukların geçici barınaklarından oluşan Salat Tepe IIIB çukur evleri ile kalıcı yayla yerleşimi olarak değerlendirilen Kumru Tarlası yerleşiminde orta kullanım alanlarının konut olarak kullanılan alanların yaklaşık 8-9 katı olduğu görülmektedir. Bunun nedeninin, bu toplulukların besledikleri hayvanların konut veya barınakların aralarında tutulmaları olabileceği düşünülmektedir.

Kişi Başına Düşen Kapalı Alan

Salat Tepe'nin IIA-B evrelerinden elde edilen verilere göre, tek katlı konutlardan oluşan bir kırsal yerleşimde kişi başına düşen kapalı yaşam alanı 3.4-3.5 m² arasındadır. Salat Tepe IIC evresinin 2. Tabakasında açığa çıkan yapıların bir bölümünün iki katlı olmaları nedeniyle, bu tabakanın nüfusu, birer katlı konutlardan oluşan üç yerleşimin olası nüfusunun ortalamasının üç katı olarak hesaplanabilmektedir. Bu yerleşimdeki kapalı yaşam alanlarının toplam yüz ölçümüne ikinci katların alanı da eklendiğinde, toplam 400 m² alan söz konusu olmaktadır ve kişi başına ortalama 4 m² kapalı yaşam alanı düşmektedir.

Kumru Tarlası'ndaki kalıcı yayla yerleşiminde yapılan nüfus hesaplamasına göre, tarımcı kırsal yerleşimlerde olduğu gibi, burada da kişi başına 3.4 m² kapalı yaşam alanı düşmektedir. Salat Tepe IIIB çukur barınaklarından oluşan mevsimlik konaklama alanlarında ise kişi başına yaklaşık 2 m² çukur barınak alanı düşmektedir. Bir başka değişle, kalıcı yerleşimlerde kişi başına düşen konut alanı, mevsimlik barınakların iki katına yakındır.

Kişi Başına Düşen Yerleşim Alanı

Salat Tepe'deki yerleşim alanının 0.2 hektarlık bir alana yayıldığı göz önüne alındığında, tek katlı konutlardan oluşan yerleşimlerde kişi başına yaklaşık 13-14 m² toplam alan düşerken, iki katlı yapıların da bulunduğu yerleşimde bu alan 10 m²ye düşmektedir. Buna karşın, kişi başına düşen alan çukur barınaklardan oluşan mevsimlik konaklama alanında 18, mevsimlik kalıcı yayla yerleşiminde 27 m²ye ulaşmaktadır. Bu farklılık, büyük olasılıkla, yerleşimin konumundan kaynaklanmaktadır. Kumru Tarlası'ndaki yayla evleri düz bir zemine kurulmuş, çevresinde ve aralarında hayvanların konaklayabileceği alanlar bırakılmıştır. Buna karşın, çukur barınaklar yüksek bir tepe üzerine kazıldığından, sürünün büyük bölümü, olasılıkla etek kesiminde barınmış olmalıdır.

---

[62] Ökse 2008; Ökse/Görmüş 2012; Ökse/Oybak Dönmez/Görmüş/Gürbüz/Özdeğer 2012: 16.

[63] Yakar 2000: 473-474.

Sonuç

Bu makalede yapılan analizlerin sonucunda bir yerleşim birimindeki nüfusun yaşam tarzına göre farklılaştığı anlaşılmaktadır. Bir yerleşim birimindeki konutların sıklığı ve uyumada kullanılabilecek alanın ortak kullanım alanlarına oranı, yerleşimin toplam nüfusunu belirlemektedir. Kırsal yerleşimlerin kapladıkları alana göre nüfusları hesaplanırken konutların kaçar katlı olduğu ve burada yaşayan topluluğun ne tür bir yaşam tarzı sürdüğü iyi analiz edilmelidir. Özellikle sadece yüzey araştırmaları yoluyla belirlenmiş birimlerde yaşamış olan nüfusun, yerleşimlerin kapladıkları alanlar temel alınarak hesaplanması, hatalı sonuçlar verebilecektir. Bu hataları aza indirgemek için yüzey araştırmaları sırasında tespit edilen yerleşim birimlerinde nasıl bir yaşam tarzının sürdürülmüş olabileceği öncelikle belirlenmelidir. Bunun için, yerleşimlerin konumları, boyutları ve birbirlerine olan mesafeleri üzerinden olası yaşam tarzlarına ilişkin bir görüş ortaya konabilir.

Tarımcı yerleşimler genellikle tarım yapılabilen alanlara yakın, ovalarda kuruldukları, platolar üzerine ve yaylalara kurulan yerleşimler ise otlak alanlarına yakın olduklarından, besin ekonomisinde hayvancılığın ağır bastığı topluluklar tarafından kullanıldıkları var sayılabilecektir. Büyük ve küçük boyutlu yerleşmelerin gösterdiği dağılım, bir merkeze bağlı birimlerden oluşan hiyerarşik yerleşim sisteminin varlığını ortaya koymaktadır. Büyük boyutlu yerleşimler çevresinde küçük birimlerin varlığı, genellikle geniş tarım alanları ve otlak alanlarının çiftlik sistemiyle yönetildiklerini düşündürmektedir[64]. Bu çalışmada ele alınan Salat Tepe IIC dönemi 2. tabakasında açığa çıkan yapı kompleksi ile çevresindeki dört küçük yerleşim biriminden oluşan şema, bu sisteme örnek oluşturmaktadır.

Engebeli arazide yaşayan toplulukların tarım alanı ve otlak için kullanabilecekleri bölgeler, yerleşime olan mesafelerinden çok, ulaşılabilir oldukları yönlerde yer alabilecektir. Bir yerleşimde otlakların daha yakın olması ve ekilebilen alanların uzak ve küçük olması, besin ekonomisinde ağırlığı hayvancılığın oluşturmasını olası kılmaktadır. Platolarda birbirine yakın mesafede bulunan küçük yerleşim birimleri, genellikle mevsimlik konaklama alanları olarak kullanılmakla birlikte, sürekli yerleşimlerden farklı olarak, tümünün aynı anda kullanılması da gerekmeyecektir. Bu yerleşimlerde oturan insanların aynı alanı kullanan, büyük olasılıkla aynı topluluğa mensup birimler veya mevsimlik olarak yer değiştiren bir grubun konaklama alanları olarak değerlendirilmesi mümkündür[65]. Anadolu'da bazı köylerde birbirinden uzak mahallelerin bulunması, konutları tarlaların kenarlarına inşa edilmesinden ya da topluluğun yaşam tarzı, gelenek ya da inanç bakımından farklı olmasından kaynaklanabilmektedir. Bu tip yerleşim dokusuna sahip tarımcı köyler arkeolojik alanda birbirine kısa sürede yürünerek ulaşılabilecek mesafedeki küçük birimler halinde ortaya çıkacaktır ve belki de mevsimlik yerleşim birimleri olarak nitelendirilecektir.

Yerleşimlerin konumlarına göre bölgede, tarımcı köyler ve yaylalardan oluşan karma besin ekonomisine sahip toplulukların yaşamış olabilecekleri de düşünülmektedir. Halen Anadolu'da tarım ve hayvancılıktan oluşan karma besin ekonomisi sürdüren topluluklara ait ova yerleşimlerinin bir ya da birkaç yaylası olabilmektedir[66]. Buna karşın, sürekli yerleşim niteliğinde plato yerleşimleri bulunduğu gibi, bazı dönemlerde ovaların kışlak olarak kullanılmaları da olasıdır. Örneğin, Salat Tepe IIIB çukur barınaklarının bir tarımcı yerleşim üzerine kazılması, göçer toplulukların kışlık barınakları için daha ılıman olan tarım alanlarını tercih edebileceklerini göstermektedir. Böylece, tarımcı yerleşim olarak nitelenebilecek bir konumda olmasına karşın, yaşam tarzı analiz edilen yerleşimin bir geçici barınma alanı olabileceği de düşünülmelidir. Bir başka değişle, yüzey araştırmaları ile tespit edilen yerleşimlerin kullanım tarzlarının net olarak anlaşılamadığı durumlarda nüfus hesaplarında bu oranlarda dalgalanmalar göz önüne alınmalıdır.

[64] Ökse 2006b: 172-175; Ökse 2008; Ökse/Görmüş 2012; Ökse/Oybak Dönmez/Görmüş/Gürbüz/Özdeğer 2012: 16-18.

[65] Ökse 2005: 65-67; 2006a: 3-4.

[66] Ökse 2005: 68.

KAYNAKLAR

ADAMS, R. McC. 1981.
Hearthland of Cities. Surveys of Ancient Settlements and Land Use on the Central Floodplain of the Euphrates. Chicago.

ADAMS R. McC./ NISSEN, H.-J. 1972.
The Uruk Countryside: The Natural Setting of Urban Societies. Chicago.

AL-KHALESI, Y. M. 1977.
"Tell al-Fakhar (Kurruhanni), a dimtu-settlement, Excavation Report", Asur 1/6: 1-42.

ASHTON N./LEWIS, S. 2002.
"Deserted Britain: Declining Populations in the British Late Middle Pleistocene", Antiquity 76: 388-396.

BROWN, B. M. 1987.
"Population Estimation From Floor Area: a Restudy of Naroll's Constant", Cross-Cultural Research 21: 1-49.

CHAMBERLAIN, A. T. 2006.
Demography in Archaeology. Cambridge.

CHAMBERLAIN, A. T. 2009.
"Archaeological Demography", Human Biology 81/2, Special Issue on Demography and Cultural Macroevolution: 275-286.

DİKKAYA, F. 2003.
Settlement Patterns of Altınova in the Early Bronze Age (Ortadoğu Teknik Üniversitesi Yerleşim Arkeolojisi Programı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara.

FRANKFORT, H. 1950.
"Town Planning in Ancient Mesopotamia", Town Planning Review 21: 98-115.

GARR, W. R. 1987.
"A Population Estimate of Ancient Ugarit", Bulletin of the American Schools of Oriental Research 266: 31-43.

GÜRBÜZ, O. 1998.
"Van Gölü Çevresinde Kır Yerleşmesi", İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi 6: 93-135.

HASSAN, F. A. 1978.
"Demographic Archaeology", Advances in Archaeological Method and Theory 1: 49-103.

HOPPA, R. D. /VAPUEL, J. W. 2002 (Eds.).
Paleodemography: Age Distribution from Skeletal Samples. Cambridge.

HOSFIELD, R. T. 1999.
The Paleolithic of the Hampshire Basin: A Regional Model of Homonid Behavior During the Middle Pleistocene. British Archaeological Reports, British Series 286. Oxford.

KOLB, C. C. 1985.
"Demographic Estimates in Archaeology: Contributions From Ethnoarchaeology on Mesoamerican Peasants", Current Anthropology 26/5: 581-599.

KORFMANN, M. 1983.
Demircihöyük I: Architektur, Stratigraphie und Befunde. Mainz am Rhein.

KRAMER, C. 1980.
"Estimating Prehistoric Populations: An Ethnoarchaeological Approach", L'Archéologie de l'Iraq du début de l'époque néolithique à 333 avant Notre ère (Ed. M. T. Barrelet). Paris: 35-334.

KRAMER, C. 1982.
"Etnographic Households and Archaeological Interpretation: A Case from Iranian Kurdistan", American Behavioral Scientist 25: 663-675.

LEBEAU, M. 2011.
"Ch. 13. Conclusion", Jezirah, Associated Regional Chronologies for the Ancient Near East and the Eastern Mediterranean I (Ed. M. Lebeau). Turnhout: 343-380.

LEBLANC, S. 1971.
"An Addition to Naroll's Suggested Floor Area and Settlement Population Relationship", American Antiquity 36: 210-211.

NAROLL, R. 1962.
"Floor Area and Settlement Population", American Antiquity 27/4: 587-589.

ÖKSE, A. T. 2005.
"Sivas'da Hitit Çağı Öncesi Yerleşim Sistemlerinde Devamlılık ve Değişim", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 22/1: 63-72.

ÖKSE, A. T. 2006a.
"Early Bronze Age Settlement Pattern and Cultural Structure of the Sivas-Region", Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan 37: 35-51.

ÖKSE, A. T. 2006b.
"Hethiterforschung anhand von Geländebegehungen: Darstellung der Probleme und Möglichkeiten der Auswertung" Structuring and Dating in Hittite Archaeology. Requirements, Problems, New Approaches, BYZAS 4 (Eds. D. P. Mielke / U.-D. Schoop / J. Seeher). İstanbul: 167-183.

ÖKSE, A. T. 2008.
"Salat Tepe Orta Tunç Çağı Yapısının İşlevi," Aykut Çınaroğlu'na Armağan (Eds. E. Genç/D. Çelik). Ankara: 53-71.

ÖKSE, A. T. 2012.
"Salat Tepe Stratigrafisine göre Yukarı Dicle Havzası Kronolojisi", Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Dergisi XVII: 1-29.

ÖKSE, A. T. 2014a.
"Mekan ve İşlev Analizine Bir Örnek: Salat Tepe Tunç Çağı Yerleşimi", Yerleşim Sistemleri ve Mekan Analizi (Eds. Ö. Çevik/B. Erdoğu), Tematik Arkeoloji Serisi 1. İstanbul: 239-256.

ÖKSE, A. T. 2014b.
"Salat Tepe'de Akkad Dönemine ait bir Kırsal Tapınak", Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler 37: 43-45.

ÖKSE, A. T./GÖRMÜŞ, A. 2006.
"Excavations at Salat Tepe in the Upper Tigris Region: Stratigraphical Sequence and Preliminary Results of the 2005-2006 Seasons", Akkadica 127/2: 119-149.

ÖKSE, A. T./GÖRMÜŞ, A. 2012.
"Analysing an Administrative System: the Case of Salat Tepe in the Upper Tigris Region during the Middle Bronze Age", Looking North. The Socioeconomic Dynamics of Northern Mesopotamian and Anatolian Regions during the Late Third and Early Second Millennium BC (Eds: N. Laneri / P. Pfälzner / S. Valentini). Wiesbaden: 129-136.

ÖKSE, A. T./GÖRMÜŞ, A. 2013.
"Salat Tepe 2005-2008 Kazıları / Salat Tepe 2005-2008 Excavations", Ilısu Barajı ve HES Projesi Arkeolojik Kazıları 2004-2008 Çalışmaları. Diyarbakır: 163-200.

ÖKSE, A. T./GÖRMÜŞ, A./ATAY, E. 2010.
"A Rural Iron Age Site at Zeviya Tivilki: in the Construction Zone of the Ilısu Dam, South-Eastern Turkey", Antiquity 84/323.

ÖKSE, A. T./OYBAK DÖNMEZ, E./ GÖRMÜŞ, A./ GÜRBÜZ, M./ ÖZDEĞER, M. 2012.
"The Middle Bronze Age Farming Economy of the Upper Tigris Region: A Reconstruction Basing on Archaeological, Archaeobotanical and Ethnoarchaeological Analysis", Akkadica 133/1: 67-106.

ÖKSE, A. T./GÖRMÜŞ, A./ATAY, E. 2013.
"Transaction of Local People and the Assyrians in the Upper Tigris Region: New Evidence from the Excavations at Zeviya Tivilki (Kumru Tarlası)", SOMA 2010. Proceedings of the 14th Symposium on Mediterranean Archaeology (Eds. Y. Morozova / H. Öniz). British Archaeological Reports International Series 2555. Oxford: 43-49.

ÖKSE, A. T./ERDOĞAN, N./ GÖRMÜŞ, A./ATAY, E./ ÖNCÜ, A./YÜCEL, A./BAYRAKTAR, A. A./YÜCEL, B./LEVENT, H./AKAN, H./ERDAŞ, Y./EROĞLU, M./ GÜNEŞ, A./TAN ATAY, Y./TORPİL, S./HAMİOĞLU GÜNEŞ, Z./GÜRDİL ÖNCÜ, V./TURAN, M./ALTUN, S./OYBAK DÖNMEZ, E./EROĞLU, S./YAMAN, B. 2014.
Ilısu Barajı İnşaat Sahası Kurtarma Projesi I: Demir Çağı. Mardin.

ÖKSE, A. T./GÖRMÜŞ, A./ KAYNAK, G. 2015.
"Kitchen Furniture in the 2nd Millennium BC: Evidence from Salat Tepe", SOMA 2011. Proceedings of the 15th Symposium on Mediterranean Archaeology (Eds. P. M. Militello / H. Oniz). Oxford: 43-49.

ÖKSE, A. T./GÖRMÜŞ, A./OYBAK DÖNMEZ, E./SİLİBOLATLAZ BAYKARA, D./ÖNEN, I. T./ ÇETİNKAYA, İ. / EMANET, A./BOZKURT, E./ TAĞMA, F./CİHANGİR, E./SOLMAZ KUŞ T. (Baskıda)
Ilısu Barajı - Salat Tepe Kurtarma Kazıları I. Dönem III: Demir Çağı. Diyarbakır.

PARKER, B. J. 2001.
The Mechanics of Empire: The Northern Frontier of Assyria as a Case Study in Imperial Dynamics. The Neo-Assyrian Text Corpus Project. Helsinki.

PARKER, B. J./SWARTZ DODD, L. 2003.
"The Early Second Millennium Ceramic Assemblage from Kenan Tepe, Southeastern Turkey, A Preliminary Assessment", Anatolian Studies 53: 33-69.

PARLA, C. 2004.
"Osmanlı Öncesinde Diyarbakır: Kente Hâkim Olanlar ve Bıraktıkları Fiziksel İzler", I. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu. Diyarbakır: 247-283.

PARPOLA, S. 2005.
"Overview of the Tablet Archive," ("Archaeological Investigations at Ziyaret Tepe, 2003 and 2004", Eds. T. Matney / L. Rainville, Anatolica 31, 20-68). Anatolica 31: 30.

PFÄLZNER, P. 2011.
"Ch. 5. Architecture," Jezirah, Associated Regional Chronologies for the Ancient Near East and the Eastern Mediterranean I (Ed. M. Lebeau). Turnhout: 137-200.

POLAT, F. 2013.
Doğu Anadolu Yayla Kültürü ve Yayla Mimarisi. İstanbul.

PORČIĆ, M. 2011.
"An Exercise in Archaeological Demography: Estimating the Population Size of Late Neolithic Settlements in the Central Balkans", Documenta Praehistorica 38: 323-332.

RADNER, K. 2004.
"Das Archiv von Giricano", Das mittelassyrische Tontafelarchiv von Giricano/Dunnu-Sha-Uzibi. Ausgrabungen in Giricano 1, Subartu 14. Turnhout: 51-74.

RADNER, K./ SCHACHNER, A. 2004.
"Das Archiv von Giricano", Das mittelassyrische Tontafelarchiv von Giricano/Dunnu-Sha-Uzibi. Ausgrabungen in Giricano 1, Subartu 14. Turnhout: 113-119.

SCHACHNER, A., 2003.
"From the Bronze to the Iron Age: Identifying Changes in the Upper Tigris Region. The Case of Giricano", Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions (Eds. B. Fischer/H. Genz/E. Jean/K. Köroğlu). İstanbul: 151-163.

SCHACHT, R. M. 1981.
"Estimating Past Population Trends", Annual Review of Anthropology 10: 119-140.

STONE, E. C. 1981.
"Texts, Architecture and Ethnographic Analogy: Patterns of Residence in Old Babylonian Nippur", Iraq 43: 19-33.

STONE, E. C. 1994.
"The Development of Cities in Ancient Mesopotamia", Civilizations of the Ancient Near East I (Ed. J. M. Sasson). New York: 235-248.

SUMMER, M. S. 1989.
"Population and Settlement Area: An Example from Iran", American Anthropolojist 91/3: 631-641.

TÜTÜNCÜLER, Ö. 2008.
"Salat Tepe Orta Tunç Çağı Dokuma Tezgahı Kurulumuna İlişkin Bir Deneme", Arkeoloji ve Sanat 129: 31-36.

VAN LOON, M. N. 1980.
"Conclusion", Korucutepe III (Ed. M. N. Van Loon). Amsterdam: 271-277.

WIESSNER, P. 1974.
"A Functional Estimator of Population from Floor Area", American Antiquity 39/2: 343-350.

WILHELM, G. 1982.
Grundzüger der Geschichte und Kultur der Hurriter. Darmstadt.

WILKINSON, T. J. 1989.
"Extensive Sherd Scatters and Land-Use Intensity: Some Recent Results", Journal of Field Archaeology 16: 31-46.

WILKINSON, T. J. 1994.
"The Structure and Dynamics of Dry-Farming States in Upper Mesopotamia", Current Anthropology 35/5: 483-520.

WILKINSON, T. J. 2003.
"Archaeological Survey and Long-Term Population Trends in Upper Mesopotamia and Iran", Yekibud Yekinabud. Essays on the Archaeology of Iran in Honor of William M. Sumner (Eds. N. F. Miller/K. Abdi). Los Angeles: 39-59.

WISEMAN, D. J. 1953.
The Alalakh Tablets. Occasional Publications of the British Institute of Archaeology in Ankara 2. London.

YAKAR, J. 2000.
Ethnoarchaeology of Anatolia. Rural Socio-Economy in the Bronze and Iron Ages. Tel Aviv-Jerusalem.

YONEDA, M. 2012.
"Summary of 14C Measurement of Charcoal Samples from the Salat Tepe Site", Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi 17: 12-13.

ZACCAGNINI, C. 1979.
The Rural Landscape of the Land of Arraphe. Quaderni di Geografia Storica 1. Roma.

ZORN, J. R. 1994.
"Estimating the Population Size of Ancient Settlements: Methods, Problems, Solutions, and a case Study", Bulletin of the American Schools of Oriental Research 295: 31-47.